

Razvoj građanskog parničnog procesnog prava u SFRJ

UDK: 347.91/.95(497.1)

Sažetak

U radu je prikazan povijesni razvoj sustava građanskog parničnog procesnog prava u poslijeratnoj Jugoslaviji i Hrvatskoj, od II. svjetskog rata do raspada SFRJ, 1991.g., pri čemu autor polazi od trodiobe navedenog vremenskog razdoblja – omeđenog donošenjem dvaju Zakona o parničnom postupku, 1956. i 1976.g. U prvom se razdoblju još osjeća jaki utjecaj predratnog zakonodavstva, dok je za drugo razdoblje karakterističan početak izgradnje modernih procesnih instituta i načela, a treće razdoblje predstavlja već zreli sustav građanskog parničnog procesnog prava, zavisan od federalne strukture SFRJ i njenog samoupravnog društvenog uređenja. Cilj je autora prikazati kako je poslijeratni razvoj ključan u cjelokupnom povijesnom razvoju ove grane prava u nas te da je kroz cijelo navedeno razdoblje bio progresivan i u velikoj mjeri oslobođen ideološkog utjecaja političke vlasti.

Ključne riječi: građansko parnično procesno pravo, Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Narodna Republika Hrvatska, Socijalistička Republika Hrvatska, sudstvo, poslijeratni razvoj

1. Uvodne napomene

Ovaj rad pokriva razdoblje od skoro pola stoljeća bogatog poslijeratnog razvoja materije građanskog parničnog procesnog prava te su stoga mogućnosti pristupa toj obilnoj materiji brojni. Izlaganje će, ipak, pratiti kronološki slijed događaja, s podjelom koja će se bazirati na slijedu donošenja propisa iz građanskoprocenone materije, a u manjoj mjeri i na slijedu ustavnih promjena, koje su u svojoj brojnosti bitno utjecale na razvoj građanskog procesnog prava u poslijeratnoj Jugoslaviji. Također, uz glavnu, kronološku smjernicu, izlaganje će biti usmjereno i samom unutarnjoj podjelom sustava građanskog procesnog prava – na parnično, izvanparnično i ovršno procesno pravo¹. Budući da je razvoj građanskog parničnog procesnog prava u poslijeratnoj Jugoslaviji bio neraskidivo vezan, često i uvjetovan širim društvenim i političkim kretanjima u zemlji, posebna će se pažnja posvetiti i toj problematici, dakako sadržajno u ograničenoj mjeri i po mogućnosti u bilješkama. Zaključno, u samom izlaganju će poseban naglasak biti na pravnom sustavu SR Hrvatske

¹ S. TRIVA; M. DIKA, *Građansko parnično procesno pravo*, VII. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2004., str. 9 – 10. (u daljnjem tekstu: *Triva, Dika*, GPPP 2004).

(poglavito u oblasti organizacije sudbene vlasti), sukladno jačanju zakonodavnih ovlasti republika i pokrajina nakon ustavnih promjena 1970-ih godina (vidi *infra*).

2. Ratno i poratno zakonodavstvo (1942. – 1946.)

Okupacijom i komadanjem Kraljevine Jugoslavije (17. travnja 1941.) pravni sustav se našao pred kolapsom i posvemašnjom dezintegracijom. Dotad je u Kraljevini Jugoslaviji građansko procesno pravo bila jedna od rijetkih unificiranih pravnih grana budući su na cijelom njenom teritoriju vrijedili: *Zakonik o sudskom postupku u građanskim parnicama* od 13. srpnja 1929. (koji je velikoj mjeri bio prijevod austrijskog *Zakona o sudskom postupku u građanskim pravnim stvarima (Zivilprozessordnung)* iz 1895.) za parnični postupak²; *Zakon o sudskom vanparničnom postupku* i njegov *Uvodni zakon* iz 1934. za izvanparnični postupak³ te *Zakon o izvršenju i obezbeđenju* od 9. srpnja 1930. za ovršni postupak⁴. Ne ulazeći detaljnije u razvoj pravnog sustava za vrijeme okupacije, valja istaći da je u tom pogledu vladao kaos. Strana (njemačko – talijansko – mađarsko – bugarsko – albanska) vojna okupacija jugoslavenskog teritorija to u mnogome objašnjava, dok je poseban pravni režim uspostavljen u tzv. NDH⁵. S druge pak strane, antifašistički je pokret, pod vodstvom Josipa Broza–Tita i Komunističke partije Jugoslavije (u daljnjem tekstu: KPJ, odn. od 1952.g.: SKJ) vrlo brzo počeo s organizacijom vlasti na oslobođenom teritoriju. Početkom veljače 1942. Vrhovni štab, po napatku CK KPJ, donosi tzv. „*Fočanske propise*“ u obliku zbirke uputstava kojima se kao privremeni organi vlasti na oslobođenom teritoriju osnivaju narodnooslobodilački odbori koji će sve do kraja rata biti nosioci upravne i sudske vlasti na lokalnoj razini. Za potrebe parničnog i izvanparničnog postupka (ali i kaznenog) tada je donijeto uputstvo pod nazivom *Zadaci i ustrojstvo narodnooslobodilačkih odbora* kojima se nakon gotovo jednogodišnjeg zakonodavnog kaosa po prvi put efektivno određuju način i granice postupanja sudskih organa u građanskim i kaznenim postupcima⁶. Parnični se postupak nastavio razvijati, poglavito na hrvatskom teritoriju, zahvaljujući ponajprije zakonodavnoj aktivnosti ZAVNOH-a⁷, poglavito donošenjem triju uputstava o uređenju narodnih sudova i postupku pred njima: 20. rujna 1943., 2. prosinca 1943. i 15 – 16. studenog 1944. Zbog svoje jedinstvenosti ona su poslužila kao uzor, ali i izvor za uređenje parničnog postupka na svim oslobođenim teritorijima Jugoslavije. Za njih je značajno da su bila zasnovana na načelu sudjelovanja porotnika u postupku, višestupanjskog postupka, usmenosti i javnosti postupka te na načelu neobaveznog zastupanja stranaka odvjetnicima. Nastojalo se, također, pojednostavniti postupak, ponajviše u želji da se dokine suviše formalistički

² Ibid., str. 36.

³ S. TRIVA, Izvanparnično procesno pravo, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, II. izdanje, J. SIROTKOVIĆ, (gl. ur.), 5. svezak (Hrv – Janj), Jugoslavenski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1988., str. 692. (u daljnjem tekstu: (autor), članak), EJ², (broj sveska), (godina izdanja), (broj stranice/a), npr.: S. TRIVA, Izvanparnično procesno pravo, EJ², 5, 1988., str. 692.). Isto vrijedi i za I. izdanje *Enciklopedije Jugoslavije* (ali: EJ¹).

⁴ S. TRIVA; V. BELAJEĆ; M. DIKA, *Sudsko izvršno pravo*, II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Informator, Zagreb, 1984., str. 13. (u daljnjem tekstu: *Triva, Belajec, Dika*, SIP, 1984.).

⁵ V. opširnije: N. ENGELSFELD, *Povijest hrvatske države i prava. Razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2006., str. 404. (u daljnjem tekstu: *Englesfeld*, *Povijest hrvatske države i prava*, Zagreb, 2006.); H. SIROTKOVIĆ, *Kontinuitet izgradnje hrvatske državnosti u razdoblju 1918 – 1991.*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu (u daljnjem tekstu: ZPFZ), 50: 6/2000, str. 993 – 994.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 – 2008.*, EPH Liber, Zagreb, 2008., str. 213 – 271. (u daljnjem tekstu: *Goldstein*, *Hrvatska 1918 – 2008.*, Zagreb, 2008.).

⁶ S. TRIVA, Izvanparnično procesno pravo, EJ², 5, 1988., str. 693. (v. opširnije s naglaskom na izvanparnični postupak: M. GRUBIŠA, Vanparnični postupak, EJ¹, 7, 1971., str. 457.).

⁷ *Akr.* za Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (najviše predstavničko tijelo antifašističke Hrvatske tijekom II. svjetskog rata). Njegove odluke imale su ustavni značaj i kasnije su postale temelj svih hrvatskih Ustava, od 1946. nadalje, uključujući i Ustav RH iz 1990. V. opš. M. VIDA KOVIĆ MUKIĆ, *Opći pra vni rječnik*, Narodne novine, Zagreb, 2006., str. 1348. (u daljnjem tekstu: *Opći pravni rječnik*).

postupak po predratnom zakonodavstvu⁸, potpuno neprimjeren ratnim uvjetima⁹. Izvanparnični postupak se po prvi puta u ratnim aktima izričito spominje u *Odluci Izvršnog odbora Oslobođilne fronte Slovenije* od 18. listopada 1943., a zatim u *Uputstvima o preuređenju sudova Odjela za pravosuđe ZAVNOH-a* od 15. veljače 1944. Okružnica Odjela za sudstvo i upravu ZAVNOH-a od 22. studenog 1943. navodi da su sudovi postupali „po narodnom pravnom shvaćanju i po dosadašnjim zakonima, ako su postali pravnim običajem, a ne protive se načelima NOB-e“¹⁰. Iako nespretna formulacija može zbuniti, logično je pretpostaviti da je primjena „narodnih pravnih shvaćanja“ uvažavana ako je vremenom prerasla u pravni običaj, dok bi „dosadašnji zakoni“ vrijedili u onoj mjeri u kojoj su u skladu s načelima NOB-e, jer – za zakone nikada nije potrebno njihovo prerastanje u pravne običaje, čak štoviše, pravni su običaji uvijek primjenjivani supsidijarno i subrogativno spram važećih pisanih propisa (zakona, *op. M. S.*), dok za „narodna shvaćanja“ vrijede klasične antičke pretpostavke (objektivna – dugotrajnost i kontinuitet primjene, lat. *longa et diuterna consuetudo*, i subjektivna – svijest o općeprihvaćenosti takvih pravila kao valjanih i obvezujućih, lat. *opinio iuris*) kroz koje ona postaju priznata kao izvor prava¹¹. Pred kraj rata, s oslobođenjem glavnine okupiranog teritorija, dezintegracijom kvislinških tvorevina te učvršćivanjem vlasti koncentrirane oko KPJ kao vodeće i jedine općejugoslavenske antifašističke organizacije, goruče je postalo pitanje budućeg pravnog i političkog uređenja poslijeratne države, čemu je AVNOJ¹², kao jedini legitimni i demokratski organ doskočio brojnim odlukama, koje su u nemaloj mjeri bile omogućene sve boljom vanjskopolitičkom pozicijom antifašističkog pokreta koncentriranog oko KPJ¹³. S tim u vezi, a iznimno važno i za pitanje uređenja građanskog procesnog prava, bila je *Odluka Predsjedništva AVNOJ-a* od 3. veljače 1945. (Služb. list 4/45) koja postaje primarni izvor novog pravnog sustava, koji je dakako još *in statu nascendi*, a njene odluke mogu se ukratko sumirati u nekoliko odrednica vezanih za građanski postupak: (a.) *ukidaju se i proglašavaju za nevažeće svi pravni propisi donijeti od okupatora i njihovih pomagača za vrijeme okupacije*, (b.) *ukidaju se svi pravni propisi koji su bili na snazi u času neprijateljske okupacije ako su u suprotnosti s tekovinama NOB-e*, (c.) *ostaju u važnosti rješenja i presude sudskih vlasti koji su donijeti u vrijeme okupacije – u građanskim parnicama ako se ne kose s tekovinama NOB-e*¹⁴. Djelovanje *Odluke* zahvaća kako materijalnopravne propise, tako i procesnopravne. Materijalnopravno gledano – svi propisi donijeti od okupatora i njihovih pomagača (ovo se odnosi na njemačku, talijansku, albansku, mađarsku i bugarsku vojnu upravu, kao i na djelovanje domaćih kvislinških snaga¹⁵ – četnika, ustaša, tzv. ljotičevaca i balista mada ih *Odluka* poi-

⁸ S. TRIVA, Parnični postupak, EJ¹, 6, 1965., str. 431.

⁹ Npr. napušten je sustav donošenja kontumacijskih presuda, tj. presuda radi izostanka zbog nespojivosti s načelom traženja materijalne istine. *Ibid.*; za kritiku takvog razmišljanja v. S. ZUGLIA, Građanski parnični postupak FNRJ, Školska knjiga, Zagreb, 1957., § 114/3 (u daljnjem tekstu: *Zuglia*, GPP 1957.).

¹⁰ *Cit.* prema S. TRIVA, Izvanparnično procesno pravo, EJ², 5, 1988., str. 693.

¹¹ V. opširnije P. KLARIĆ; M. VEDRIŠ, *Građansko pravo*, XII. neizmijenjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2009., str. 21 – 23. Drugačije *Engelsfeld*, Povijest hrvatske države i prava, Zagreb, 2006., str. 429.

¹² *Akr.* za Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (vrhovni federalni predstavnički i zakonodavni organ antifašističkog pokreta, kasnije pretvoren u Privremenu narodnu skupštinu), v. opširni istoimeni monografski članak J. MARJANOVIĆA; B. RADOJČIĆA u: EJ², 1, 1980., str. 160 – 164.

¹³ Legitimnost i demokratskičnost AVNOJ-a mora se razumjeti u skladu s tadašnjim stanjem na terenu. Pred kraj rata, naime, nije postojala niti jedna alternativna, samostalna, domaća, a kamoli općejugoslavenska organizacija koja bi na antifašističkim temeljima donosila odluke presudne za poslijeratni život. O međunarodno-političkom elementu v. Skupina autora, *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, Komunist/Narodna knjiga/Rad, Beograd, 1985., str. 287 – 296. (u daljnjem tekstu: *Povijest SKJ*).

¹⁴ N. ENGELSFELD, *Povijest hrvatske države i prava*, Zagreb, 2006., str. 429.

¹⁵ Fašističke organizacije su u Kraljevini Jugoslaviji postojale još od ranih 1920 – ih godina, da bi se izbijanjem II. svjetskog rata razvile u monstrozna oruđa okupatorskih snaga. Glavni su njihovi predstavnici Zbor D. Ljotića i četnici D. Mihailovića u Srbiji, ustaše A. Pavelića i četnici M. Đujića u Hrvatskoj, crnogorski nacionalisti S. Drlje-

mence ne spominje) za vrijeme okupacije (pod čime se misli na period od početka napada na Kraljevinu Jugoslaviju 6. travnja 1941.¹⁶) proglašavaju se nevažećima i ukidaju, što bi, *stricto sensu*, značilo da prestaju djelovati *ex nunc*, iako teleološka interpretacija *Odluke* nameće zaključak da se ovdje zapravo radi o ništavnosti tih propisa, što dovodi do prestanka važenja *ex tunc*. S druge pak strane, svi propisi donijeti do 6. travnja 1941. ostaju na snazi, pod uvjetom da su u skladu s tekovinama NOB-e. Blaži je pristup primijenjen za procesnopravnu materiju – naime, sva rješenja i presude sudskih vlasti (u manjku specifikacije, *a maiore ad minus* – i sudskih vlasti postavljenih od okupatora i njihovih pomagača) u građanskopravnim predmetima ostaju na snazi, dakako, ako nisu u sukobu s tekovinama NOB-e. S tom odlukom kao glavnim pisanim propisom, nova je jugoslavenskazajednica dočekala kraj rata i konačno oslobođenje u svibnju 1945. godine¹⁷. Ostatak godine proveden je u daljnjoj konsolidaciji vlasti KPJ i obračunavanju s ostacima bivšeg monarhističkog režima te ostalim neprijateljima novog poretka¹⁸.

Donošenjem *Ustava FNRJ* 31. siječnja 1946. (u daljnjem tekstu: UJ 1946.) nije građansko procesno pravo obogaćeno novim procesnim pravilima, osim u pogledu organizacije državne, a time i sudbene vlasti (Glava XIII. UJ 1946.), što je razrađeno *Zakonom o uređenju narodnih sudova* od 17. lipnja 1946. (SL FNRJ 67/46) koji je sudbenu vlast po nadležnosti podijelio na *redovne, vojne i posebne sudove*¹⁹. Redovni su se dijelili na *kotarske* (koji su sudili u prvom stupnju u vijeću od 1 profesionalnog i 2 suca porotnika (u izvanparničnim i ovršnim postupcima sudio je sudac pojedinac)), *okružne* (koji su sudili u značajnijim građanskim sporovima u prvom stupnju (1 profesionalni i 2 suca porotnika), odn. o žalbama protiv odluka kotarskih sudova u drugom stupnju (3 profesionalna suca), *Vrhovne sudove republika i autonomnih pokrajina* koji su uglavnom sudili u drugom stupnju protiv odluka okružnih sudova, rješavali o zahtjevu za zaštitu zakonitosti protiv pravomoćnih odluka kotarskih odn. okružnih sudova, kao i protiv vlastitih pravomoćnih odluka u pogledu primjene republičkih zakona. Sudili su isključivo u vijećima od 3 profesionalna suca. Najvišu sudsku instancu činio je *Vrhovni sud FNRJ* koji je u najvećem dijelu svoje nadležnosti odlučivao o zakonitosti pravomoćnih odluka svih sudova povodom primjene saveznih zakona, pa i svojih. Također je sudio u vijeću od 3 profesionalna suca, katkad i na općoj sjednici²⁰. *Vojni sudovi* su za građanski postupak bitni utoliko što im se nadležnost prostirala i na sporove o naknadi štete koje vojne osobe nanesu državi u vršenju

vica u Crnoj Gori, albanski balisti na Kosovu i u Makedoniji te slovenski kolaboracionisti pod vodstvom biskupa F. Rožmana, između ostalih. V. opširniji članak *Fašizam* u *EJ*², 4, 1986., str. 97 – 104.

¹⁶ Složenost političkih pitanja uz jačanje nacionalnih suprotnosti nakon proglašenja Banovine Hrvatske 1939. godine dovelo je do stanja kada su već prije 6. travnja 1941. pravni odnosi postali vrlo slabo regulirano postojećim zakonskim rješenjima, poglavito zbog zakonodavnog djelovanja banske vlasti novoosnovane Banovine Hrvatske. Ipak, razumljivo je i u mnogome opravdano uzeti datum napada njemačko – talijanskih snaga na Jugoslaviju kao referentni u pogledu važenja propisa. V. opširnije *Engelsfeld, op. cit.*, str. 393 – 401.; F. TRGO, *Aprilski rat* (1941.), *EJ*², 1, 1980., str. 207 – 209.; *Goldstein, op. cit.*, str. 205 – 212.

¹⁷ Kao kraj rata i time neprijateljske okupacije uzima se 15. svibnja 1945., što treba razlikovati od stupanja na snagu bezuvjetne kapitulacije Njemačke (8. svibnja 1945. u 23.01^h), budući da su njemačko – ustaško – četničke snage nastavile s oružanim borbama (osiguravajući tako svoje povlačenje iz Jugoslavije prema Austriji) kako bi se predali britanskim snagama, umjesto partizanima. Budući da su Britanci odbili prihvatiti predaju tih snaga, predani su 15. svibnja Titovim partizanima u današnjoj južnoj Austriji, čime su se izložili još žešćoj, razumljivoj, ali idejno i civilizacijski neopravdanoj odmazdi neposredno poslije. V. opš. *Goldstein, op. cit.*, str. 350 – 368.

¹⁸ Najvažnija je takva odluka bila *Deklaracija o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije* od 29. studenog 1945. kojom je ukinuta monarhija i proglašena narodna republika s federativnim uređenjem, centraliziranom upravom i narodima kao nositeljima suverenosti (a ne republikama; za kasnija uređenja vidi *infra*).

¹⁹ Za organizaciju sudstva u tijeku narodnooslobodilačkog rata, kao i za zakonodavnu aktivnost ZAVNOH-a, AVNOJ-a i drugih vrhovnih predstavničkih tijela drugih naroda u tom razdoblju v. M. GRUBIŠA, *Sudovi, podnaslov Stvaranje sudstva u toku NOR-a (1941 – 1945)*, *EJ*¹, 8, 1971., str. 209 – 210.

²⁰ GRUBIŠA, *op. cit.*, podnaslov *Sudovi u Jugoslaviji nakon oslobođenja*, str. 210 – 211.

vojne službe²¹. *Posebni sudovi* su karakteristični za razdoblje 1945. – 1954. budući da je UJ 1946. u čl. 115. st. 3. predvidio tu mogućnost, koja se međutim, nije obilato koristila. Ipak, zbog određenih specifičnosti nekih djelatnosti, postojao je niz specijaliziranih sudova: *Sudovi socijalnog osiguranja* koji su rješavali sve sporove iz socijalnog osiguranja (do 1950. kada tu sporovi prelaze u nadležnost redovnih sudova), *Sud za pomorski ratni plijen* u Splitu koji je odlučivao o zaplijenjenim brodovima i teretima zaplijenjenima kao ratni plijen te *Državna arbitraža*, osnovana *Zakonom o rješavanju imovinskih sporova putem državne arbitraže* iz 1946, odn. kasnijim *Zakonom o državnoj arbitraži* iz 1947. godine, koja je bila nadležna za rješavanje građanskopravnih sporova između organa, ustanova i poduzeća u državnom ili združnom vlasništvu^{22, 23}. Glavna načela sudskog postupanja u ovom razdoblju ostala su u više – manje nepromijenjenom obliku i nazivlju i u kasnijim razdobljima. Najvažnije je načelo *stalnosti i nepokretnosti sudaca* (iako se zbog nedostatka obrazovanog kadra ne traži da sudac bude diplomirani pravnik!), kao i načelo *zbornosti sudovanja* (uz forsiranje prisjedničkog sustava i u građanskom postupku) te načelo donošenja odluka *u ime naroda*, čime se naglašavala proglašena suverenost naroda (kao političkog pojma (vidi *supra*), ali i sociološkog, budući da se smatralo da je socijalistička revolucija pronikla iz naroda i za narod).

Posljednji u nizu od poratnih propisa, a svakako najvažniji – u pogledu dugotrajnosti svoje primjene²⁴ i svoje opće primjene za cijeli pravni sustav, pa tako i za građansko procesno pravo, jest *Zakon o nevažnosti propisa donijetih prije 6. travnja 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije* („Službeni list FNRJ“²⁵ br. 86/46, 105/46, 96/47) od 23. listopada 1946. Njegove opće odredbe slijede smisao *Odluke AVNOJ-a* od 3. veljače 1945. (vidi *supra*), ali ih i pobliže određuju. Tako se svi propisi okupatora i njihovih pomagača za vrijeme okupacije proglašavaju nepostojećima (čl. 1.), dok svi propisi donijeti prije 6. travnja 1941. gube pravnu snagu (čl. 2.) uz mogućnost danu Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ (kolektivnom šefu države po UJ 1946.) da, uz potrebne izmjene i dopune, odobri primjenu propisa iz čl. 2. (čl. 3. st. 1.)²⁶. Nadalje, propisi donijeti prije 6. travnja 1941. koji nisu odlukom Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ obnovili svoju pravnu snagu, a uređuju materiju za koju ne postoje važeći propisi, mogu se primjenjivati, ali samo ukoliko nisu u suprotnosti s UJ 1946, ustavima narodnih republika, zakonima i ostalim važećim propisima

²¹ *Ibid.*, str. 211., v. i članak *Vojni sud* u: B. RATKOVIĆ, (gl. ur.), *Vojni leksikon*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981., str. 693.

²² GRUBIŠA, *op. cit.*, str. 211 – 212.

²³ O razvoju sudova za pomorske sporove, vezano za Državnu arbitražu v. Z. RIHTMAN, *Sud za pomorske sporove*, u: V. BRAJKOVIĆ, (gl. ur.), *Pomorska enciklopedija*, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1985., 7. svezak, str. 580. (u daljnjem tekstu: PE, (svezak), (god. izdanja), (stranica)).

²⁴ Budući da je poslijeratna Jugoslavija bila izgrađivana kao strogo socijalistička država, što je poglavito bilo izraženo u razdoblju neposredno poslije rata (1945. -1953.), izgrađivanje pravnog sustava je bilo uvjetovano prevladavanjem suprotnosti bivšeg kapitalističkog uređenja i novog socijalističkog. Češće se, međutim, upravo izbjegavalo suočiti s takvim nezahvalnim izazovom te se stoga, kako bi se nastavila u narodu ukorijenjena kapitalistička svijest, poglavito u građanskopravnoj sferi, uvijek nanovo produljivala primjena *Zakona o nevažnosti propisa donijetih prije 6. travnja 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije*, s čim se nastavilo i nakon zakonodavnog „preporoda“ u drugoj polovici 1970-ih godina te je tako taj zakon dočekao i osamostaljenje Republike Hrvatske 1991., u skladu s čim je i preuzet u novi pravni sustav – prvo *Zakonima o preuzimanju Zakona o obveznim odnosima* (čl. 27.) i *Zakona o osnovnim vlasničkopravnim odnosima* (čl. 18.) („*Narodne novine*“ (u daljnjem tekstu: NN), 53/91), a zatim i *Zakonom o načinu primjene pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941.* (NN 73/91).

²⁵ *Službeni list* je služio kao službeno glasilo Kraljevine Jugoslavije (do 1941.), Demokratske Federalne Jugoslavije (tijekom rata), Federativne Narodne Republike Jugoslavije (1945. – 1963.) i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1963. – 1991.) pa naknadno i Savezne Republike Jugoslavije, odn. od 2003. godine Državne zajednice Srbije i Crne Gore (1992. – 2006.). Analogno tome, u daljnjem tekstu se koriste kratice: SL KJ, SL DFJ, SL FNRJ, SL SFRJ, SL SRJ/ SL SCG.

²⁶ Po stavku 2. istog članka, pravo obnove primjene propisa iz čl. 2. imaju i Prezidijumi Narodnih skupština narodnih republika, dakako, samo za pravne propise koji su po UJ 1946. predani u nadležnost republika

donijetima od nove vlasti, kao i s načelima novog ustavnog poretka (čl. 4. st. 1.). Od važnosti je i odredba čl. 4. st. 2. koja određuje da državni organi (uključivo sa sudovima, *op. M. S.*) ne mogu svoja rješenja i druge akte (uključivo sa sudskim presudama i rješenjima, *op. M. S.*) zasnivati *neposredno* na pravilima iz st.1. što ukazuje na činjenicu da su spram novog zakonodavstva stari propisi, često ostavljeni samom sucu (ili bilo kojem drugom državnom organu) na prosudbu eventualne oportunitosti načina i dosega primjene tih propisa (što su državni organi – poglavito upravni, često i iskorištavali), bili u *subordiniranom* položaju, odn. funkcionalno su se primjenjivali *supsidijarno*, što je nerijetko suce ostavljalo u nezavidnom položaju u kojem su morali često oskudnim „novim“ propisima opravdavati primjenu mnogo podesnijih „starih“ propisa, no s druge strane, to je otvaralo vrata širokoj primjeni sudačke slobode u odlučivanju, koja se u naknadnom razdoblju pokazala u mnogome uspješna, ograničena jedino u dvostrukoj opasnosti – kao prvo, mali je put od sudačke slobode do sudačke arbitrnosti, a i sami su suci tog vremena, nerijetko sa slabom pravnom izobrazbom (vidi *supra*), bili česta meta političkih pritisaka, nerijetko na najgrublji, staljinistički način, čime je stvaran sloj birokracije koji je u centraliziranom sustavu svoju poziciju dugovao svojoj poslušnosti.²⁷

3. Desetljeće „starog prava“ i pravnih običaja (1946. – 1956.)

Navedeno je razdoblje, slikovito rečeno, sudački raj, a zakonodavni pakao. Sudska praksa, naime, u ovom razdoblju doživljava svoj puni procvat, zahvaljujući upravo činjenici nepostojanja zakona iz bilo koje sfere građanskog procesnog prava, a kamoli cjelovitog zakonika koji bi u sebi sadržavao odredbe kako parničnog, tako i izvanparničnog i ovršnog prava. Ukratko, temelj zakonodavstva ovog perioda predstavljaju UJ 1946. i *Zakon o nevažnosti propisa donijetih prije 6. travnja 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije* iz 1946. godine. Nažalost, neko se vrijeme lista relevantnih zakona ovdje iscrpljivala. Međutim, od samog kraja rata, započeo je rad na novom, cjelovitom zakoniku za cijelo građansko procesno pravo, nacrt kojeg je sastavio profesor zagrebačkog Pravnog fakulteta Srećko Zuglia. Kasnije su rad na nacrtu preuzeli i profesori beogradskog Pravnog fakulteta, na čelu s tadašnjim docentom Borivojem Pozničem i neki hrvatski suci i pravnici, među njima i asistent Siniša Triva. Zbog brojnih odbijanja i kritika od strane Saveznog izvršnog vijeća (u daljnjem tekstu: SIV), tj. Vlade, rad se odužio i na kraju se odustalo od ideje cjelovitog zakonika, da bi tekst Zakona o parničnom postupku (u daljnjem tekstu: ZPP) bio predan narodnoj skupštini tek početkom 1956²⁸. U međuvremenu, sudovi su se morali zadovoljiti navedenim važećim zakonskim rješenjima, lista kojih se vremenom proširivala, donošenjem novih zakona u sferama granično dotičnim s parničnim i izvanparničnim postupkom. Tako su u ovom razdoblju za parnično procesno pravo relevantni:

Zakon o rješavanju radnih sporova (SL DFJ 47/45), *Zakon o uređenju narodnih sudova* (SL DFJ 67/45), *Zakon o sudovima* (SL FNRJ 30/54), *Zakon o privrednim sudovima* (SL FNRJ 31/54), *Zakon o javnom pravobranilaštvu* (SL FNRJ 24/52, zamijenjen novim istoimenim zakonom (SL FNRJ 51/55)), *Zakon o javnom tužilaštvu* (SL FNRJ 51/54, 57/54), kao i *Zakon o krivičnom postupku* (SL FNRJ 97/48, zamijenjen novim istoimenim zakonom (SL FNRJ 40/53, 43/53)²⁹.

²⁷ Usp. D. BILANDŽIĆ, *Historija Socijalističke Federativne republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918. – 1985.*, Školska knjiga, Zagreb, 1985., str. 133 – 136. (u daljnjem tekstu: *Bilandžić*, *Historija SFRJ*); E. PUSIĆ, *Društvena regulacija*, Globus, Zagreb, 1989., str. 201 – 205. (u daljnjem tekstu: *Pusić*, *Društvena regulacija*).

²⁸ O postanku novog građanskoprocenog zakonodavstva v. *Zuglia*, GPP 1957, str. 57 – 58.

²⁹ S. TRIVA, *Parnični postupak*, EJ¹, 6, 1965., str. 431. (izvore u SL dodao M. S).

Naposlijetku, govoreći o ovom razdoblju, treba naglasiti da je razvoj prava u velikoj mjeri ovisio o vanjskopolitičkoj orijentaciji FNRJ, što kasnije neće biti od osobite važnosti. Ispravno stoga profesor S. Triva³⁰ dijeli ovo razdoblje na dva dijela s 1948. godinom kao prekretnicom navodeći utjecaj sovjetskog prava kao presudnog u razvoju jugoslavenskog prava sve do 1948., a naglašavajući utjecaj predratnog jugoslavenskog prava nakon 1948. što se očitovalo u napretku struke i kroz praktična iskustva primjene tih propisa. Sovjetsko pravo nakon 1948. praktički prestaje biti ikakav uzor,³¹ budući da se jugoslavenska pravna struka sve češće (ali uvijek do određene mjere) okreće zapadnim uzorima, što je, uz primjenu vlastitog, neovisnog pravnog shvaćanja, rezultiralo „zakonodavnim procvatom“ s kraja 1970-ih godina (vidi *infra*).

4. Parnični postupak po Zakonu o parničnom postupku iz 1956.³²

4.1. Organizacija redovnih sudova po Zakonu o sudovima iz 1954.

Zakon o sudovima iz 1954. po prvi put stvara jedinstvenu organizaciju sudbene vlasti, iako zadržava diobu na *redovne*, *privredne* (novouvedene) i *vojne* sudove. Jedinstvo je vidljivo u nekoliko elemenata: *prvo*, Savezni vrhovni sud (prije Vrhovni sud FNRJ) postaje krajnja pravosudna instanca u državi za sve tri vrste sudova; *drugo*, sve tri vrste sudova sude po istim materijalnopравnim propisima (razlika je jedino u subjektima postupka) i *treće*, sve tri vrste vode postupak po istim procesnim zakonima (Zakonu o krivičnom postupku, Zakonu o parničnom postupku, Zakonu o upravnim sporovima)³³.

Redovni sudovi se po novom zakonu dijele na kotarske, okružne, vrhovne republičke odn. pokrajinske sudove i Savezni vrhovni sud. Kod najnižih, *kotarskih sudova*, ostaje sastav vijeća isti kao i po starom zakonu iz 1946., a uvodi se sudac pojedinac za rješavanje sporova manje vrijednosti (do 50 000 dinara), odn. za smetanje posjeda. *Okružni sudovi* zadržavaju stari sastav i nadležnost, dok *vrhovni republički sudovi* gube svoju prvostupanjsku nadležnost, ali zadržavaju sastav. Jedina izmjena (osim terminološka) koja je zahvatila Savezni vrhovni sud, jest već navedeno proširivanje instancijske nadležnosti na privredne i vojne sudove³⁴.

³⁰ Triva, *loc. cit.* (bilj. 29.).

³¹ Sovjetsko pravo ustanovljeno Ustavom SSSR-a iz 1936. i mnogobrojnim pratećim propisima postalo je nakon II. svjetskog rata vladajući uzor (još češće i sam izvor!) prava u svim istočnoeuropskim državama pa tako i u Jugoslaviji koja se kroz zakonodavnu aktivnost (u obliku prepisivanja sovjetskih zakonskih rješenja!) htjela prikazati kao vjerna pratilja „vječnog i prijateljskog“ SSSR-a. Tako je i ostalo sve do proljeća 1948. kada je Staljin, između ostalog tražeći brže provođenje svoje ideje o „balkanskoj federaciji“ vidno pojačao pritisak na jugoslavenskog vođu Josipa Broza – Tita čime je izazvao njegov još žešći otpor, što je u narednih nekoliko godina rezultiralo jugoslavenskim napuštanjem svih asocijacija sa SSSR-om i prekidom diplomatskih odnosa sa svim socijalističkim zemljama, što je kratkotrajno dovelo Jugoslaviju u međunarodnu izolaciju iz koje se ona polako izvlačila, poglavito našavši novog saveznika u SAD-u, a neovisno o tome, i izgradnjom Pokreta nesvrstanih u suradnji s Indijom i Egiptom. V. opsežnu studiju D. BEKIĆ, *Jugoslavija u hladnom ratu*, Globus, Zagreb, 1988.

³² *Zakon o parničnom postupku* donijet je 8. prosinca 1956. (SL FNRJ 4/57), a stupio je na snagu 24. travnja 1957., a odredbe čl. 84. i 481. st. 2. tek 25. travnja 1958. (u daljnjem tekstu: ZPP 56). Triva, GPP 1965, str. 34. Istog dana je donijet i *Uvodni zakon za ZPP*, a sam ZPP 56 je kasnije noveliran pet puta: 1961., 1965., 1970., 1972. i 1974.

³³ GRUBIŠA, *op. cit.* (bilj. 19.), str. 212.

³⁴ *Ibid.*

4.2. Organizacija sudova po ZPP 56 i Ustavu SFRJ iz 1963.³⁵

Redovni sudovi se od 1963. nazivaju *sudovima opće nadležnosti*, a dijelili su se na općinske sudove (bivši kotarski), okružne sudove, republičke sudove, vrhovne sudove i Vrhovni sud Jugoslavije. *Općinski sudovi* su održali svoju staru stvarnu i mjesnu nadležnost (*mutatis mutandis* u vezi s Ustavom iz 1963.), dok im je nadležnost proširena na rješavanje sporova do 200 000 dinara i na neke alimentacijske sporove (čl. 25. ZPP 56) čime su općinski sudovi postali osnovni sudovi koji su sudili u najvećem broju građanskih predmeta. Nadležnost *okružnih sudova* zahvaća sve sporove iznad 200 000 dinara, kao i sve bračne, paternitetske, autorskopravne i industrijskopravne sporove bez obzira na vrijednost spora (čl. 28. st. 2. ZPP 56)³⁶. Sastav redovnih sudova nije pretrpio bitne promjene, osim u situaciji kad okružni, odn. vrhovni republički/pokrajinski sudovi sude u drugom stupnju na temelju rasprave, njihova su vijeća sastavljena od 2 profesionalna suca i 3 suca porotnika, dok su dosad odlučivali u nejavnoj sjednici s 3, odn. 5 profesionalnih sudaca)³⁷. Time je u vrhovne sudove uvedena *porota* kao znak prodora novih težnji za smanjenjem alijenacije građana od sudskih organa i njihovih odluka. *Privredni sudovi* su također pretrpjeli neke izmjene: okružni privredni sudovi su odsad nadležni u sporovima vrijednosti do 3 000 000 dinara (čl. 457. t. 1. ZPP 56), dok su viši privredni sudovi nadležni u sporovima iznad te vrijednosti, kao i u ostalim industrijskopравnim sporovima (čl. 457. i 460. t. 2. ZPP 56)³⁸. Načela organizacije sudstva slijede ustavne principe Osnovnih načela Ustava SFRJ iz 1963. (t. IV), od kojih se izdvajaju: izbornost sudaca (osim kod vojnih sudova), stalnost sudačke službe, nezavisnost od izvršne vlasti, višestupnost postupka te zbornost (tj. kolegijalnost)³⁹ koja se od ove reforme uvodi i u više sudske instance.

4.3. Osnove tijeka postupka po ZPP 56

Parnični postupak započinje uvijek i isključivo tužitelj, podnošenjem tužbe (čl. 173. ZPP 56) odn. sporazumnim prijedlogom za razvod braka⁴⁰, ali nikada sud po službenoj dužnosti. Sud odlučuje u parničnom postupku povodom spora u imovinskopравnim stvarima, obiteljskopравnim, radnopравnim stvarima i drugim građanskopравnim sporovima⁴¹

³⁵ *Ustav SFRJ* prihvaćen je u Saveznoj narodnoj skupštini 7. travnja 1963., a objavljen 10. travnja 1963. (SL SFRJ 14/63). Njime je, između ostalog, promijenjeno ime države iz FNRJ u SFRJ. (u daljnjem tekstu: UJ 1963.).

³⁶ S. TRIVA, *Građansko procesno pravo I*, Narodne novine, Zagreb, 1965., str. 199 – 202. V.opširnije GRUBIŠA, *op. cit.* (bilj. 19.), str. 213 – 214.

³⁷ GRUBIŠA, *op. cit.*, str. 213.

³⁸ *Triva, op. cit.*, str. 202. V. opširnije, poglavito za privredne sudove *Zuglia*, GPP 1957, str. 151 – 156.

³⁹ S. TRIVA, *Parnični postupak*, EJ¹, 6, 1965., str. 431.

⁴⁰ Sukladno Osnovnom zakonu o braku (SL FNRJ 29/46, u daljnjem tekstu: OZB); o sporazumnom prijedlogu za razvod braka vidi u čl. 399. ZPP 56 i *Triva, op. cit.* (bilj. 41.), str. 622.

⁴¹ ZPP 56 na ključno pitanje kojim se pravnim odnosima i ovlaštenjima pruža pravna zaštita pred sudovima po pravilima građanskog procesnog prava odgovara trostrukom formulom: *imovinskopравnim sporovima* (što bi odgovaralo današnjem terminu građanskog prava), *sporovima iz porodičnih odnosa* (tj. obiteljskopравnih op.a.) i *sporovima iz radnih odnosa*, kao i o drugim građanskopравnim sporovima. Nejasnoća postoji u određenju drugih građanskopравnih sporova, budući da zakon nigdje ne precizira navedenu odredbu. *Triva, Dika*, GPPP 2004, str. 13. Iako prof. Triva smatra da se zakonodavac služio pragmatizmom hoteci neizravno uvrstiti obiteljsko i radno pravo pod građansko pravo, smatram da je time izneseno više no što u stvarnosti postoji. Nesporna je činjenica da su sudovi redovne nadležnosti rješavali obiteljske i radne sporove po pravilima parničnog postupka, ali s time se zasigurno nije mislilo podvesti navedene grane prave pod građanskopравnu sferu, budući da to nije uspjelo ni zapadnoeuropskim kapitalističkim zemljama (Njemačkoj, Austriji) koji su određene odredbe tih pravnih grana odavno izdvojili iz svojih građanskopравnih kodifikacija (BGB, ABGB) pa se danas, kao i tada, obiteljsko i radno pravo počinju smatrati zasebnim pravnim granama, svaka zbog svojih javnopравnih elemenata i širokih društvenih implikacija. V. M. ALINČIĆ, (*et.al.*), *Obiteljsko pravo*, III. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, str. 3 – 4. O razvoju građanskog prava na našim prostorima *usp.* KLARIĆ; VEDRIŠ, *op. cit.*, (bilj. 11.), str. 5 – 7., 13 – 14. kao i opsežni monografski članak prof. M. VEDRIŠA, „*Građansko pravo*“, u: EJ², 4, 1986., str. 529 – 538.

(arg. ex. čl. 1. st. 1. ZPP 56⁴²), a odlučuje samo u granicama zahtjeva koji su stavljeni u postupku (čl. 2. st. 1.). Sam se postupak pred sudom dijeli na tri cjeline⁴³:

- (a.) *pripremanje glavne rasprave* koje u pravilu traje od podnošenja tužbe sudu (čl. 173.), a prestaje početkom glavne rasprave, odn. početkom ročišta za glavnu raspravu (čl. 267. st. 1.). Ono se samo dijeli na četiri stadija – prethodno ispitivanje tužbe (čl. 268. – 272.), dostavljanje tužbe tuženome na odgovor (čl. 274.), pripremno ročište (čl. 273., 275. – 281.) i zakazivanje glavne rasprave (čl. 282.). Već u ovom stadiju stranke iznose prijedloge, činjenice i dokaze te odgovaraju na navode suprotne strane. Karakteristika ovog stadija je i ispitivanje postojanja procesnih pretpostavki, što je zadatak suda.
- (b.) *glavna rasprava* (čl. 283. – 309.) koja predstavlja osnovni stadij parničnog postupka, a čini jednu cjelinu, nevezanu brojem zakazanih i održanih ročišta, s ciljem da stranke iznose nove prijedloge, činjenice i dokaze od početka do zatvaranja glavne rasprave (čl. 288. st. 2). Vođenje glavne rasprave određeno je načelima usmenosti, javnosti, neposrednosti i kontradiktornosti (čl. 4. i 5. st. 1.). Rukovođenje glavnom raspravom prepušteno je predsjedniku sudskog vijeća, čiji je glavni zadatak, uz reguliranje ponašanja stranaka, kontrola ispravnosti i potpunosti podnesenog procesnog materijala, utvrđenje materijalne istine (čl. 300.) postupajući po načelu slobodnog sudačkog uvjerenja (čl. 7.) (vidi *infra*).
- (c.) *donošenje konačne odluke* je završni stadij svakog prvostupanjskog parničnog postupka, kojim se u većini slučajeva odlučuje o osnovanosti tužbenog zahtjeva, no moguće je i izostanak meritorne odluke (zbog raznih procesnih nedostataka – npr. nenadležnosti, nepostojanja pravnog interesa tužitelja, nepostojanja ovlaštenja za podizanje tužbe itd.) pa konačna odluka ne dolazi u obliku presude, nego rješenja⁴⁴.

Nakon tako okončanog postupka, stranke imaju mogućnost izmjene konačne sudske odluke – u žalbenom postupku, odn. podnošenjem izvanrednih pravnih lijekova (vidi *infra*).

4.4. Osnovna načela parničnog postupka po ZPP 56

Načelima se obično smatraju, iako nema jedinstvene i jednoznačne definicije, osnovna pravila postupanja, tj. smjernice rada usmjerenog ka određenom cilju⁴⁵. Pravna teorija uči da postoji normativna razlika između pravila i načela, budući da su načela optimalizacijske norme, „zapovijedi koje traže da ostvarimo neki cilj u cijelosti ili barem u najvećoj mogućoj mjeri“⁴⁶. Tu distinkciju treba imati na umu posebno kod procesnopravnih načela, budući da su ona „životnija“, tj. lakše primjenjivija i razlučivija od materijalnih, kao i u posebnim razdobljima razvoja prava, kao npr. u izloženom razdoblju, u kojem je sprega politike i prava očita pojava. Gotovo sva načela parničnog postupka izložena *infra* određuju i današnji parnični postupak RH, doduše uz suptilne, ali često i sadržajne razlike jezično identičnih pojmova te je stoga komparativna metoda ondašnjih načela i današnjih, osobito zanimljiva.

⁴² U daljnjem tekstu poglavlja 4. izostavljat će se oznaka „ZPP 56“ u pozivanju na zakonske odredbe.

⁴³ Ovaj sažeti prikaz konstrukcije tijeka postupka neće se ponavljati za kasnija uređenja (po zakonu iz 1977.) budući da je tijekom postupka uveden (odn. u mnogome naslijeđen od jugoslavenskog, a i austrijskog procesnog zakona) ZPP-om 56 ostao u biti isti do danas. *Usp. Triva, Dika, op. cit.*, str. 537 – 539.

⁴⁴ *Triva, GPP 1965*, str. 445 – 447.; opširnije *Zuglia, GPP 1957*, str. 363 – 366.

⁴⁵ *Usp. Triva, op. cit.*, str. 76. i članak *Principi* u S. RAVLIĆ (gl. ur.), *Hrvatska enciklopedija*, 9. svezak, Leksikografski zavod Miroslav Krleža (dalje: LZMK), Zagreb, 2007., str. 15. (u daljnjem tekstu: HE (broj sveska)).

⁴⁶ D. KRAPAC, *Kazneno procesno pravo. Knjiga prva: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2010., str. 78.

1. *Načelo ustavnosti i zakonitosti* je s razlogom prvo izloženo načelo, budući da je kroz cijeli razvoj parničnog postupka, ustav ostao glavnim izvorom prava, a presuda parničnog suda uvijek predstavlja utjelovljenje ustavom uređenog pravnog poretka. U UJ 1963. to je uređeno *Glavom VII* (čl. 145. – 159.), s time da je cilj ustavnosti i zakonitosti *očuvanje javnog poretka i ekonomsko – političkih odnosa, zaštita sloboda i prava čovjeka i građanina, prava samoupravljanja drugih prava društveno – političkih zajednica⁴⁷ i organizacija* (čl. 145. UJ 1963.). Brigu o tome vode svi državni organi, napose *sudovi* (čl. 146. st. 1. UJ 1963.) i u skladu s tim, sud može zatražiti od vrhovnog suda ispitivanje ustavnosti zakona kojeg drži neustavnim (čl. 149. st. 3. UJ 1963.)⁴⁸. Po prvi puta nakon II. svjetskog rata, ZPP 56 uvodi načelo zakonitosti temeljeno na svojim vlastitim odredbama. Naime, novim se uređenjem isključuje svaka primjena načela pravičnosti (suđenje *ex aequo et bono*) u vođenju postupka i u pogledu procesnopравnih pravila⁴⁹ budući da su pisani propisi postali jedini važeći izvor prava (*Triva*, GPP 1965, § 8).

Sudačka sloboda u ovom pogledu zadržana je donekle u formi *sudačkog upravljanja postupkom*, koja tvori iznimku od strogog legaliteta, ali više zbog manjka striktnih normi u nekim dijelovima ZPP-a 56, poglavito u stadiju glavne rasprave prvostupanjskog postupka (kao npr. kod pravila o dokazivanju odn. traženju istine), a manje zbog davanja istinske slobode u formiranju sudačkog uvjerenja o izvedenim dokazima, budući da je sudac u formiranju svoj uvjerenja ograničen zakonom, stoga on može, slijedeći iskustvene i logičke naputke svojih unutarnjih kognitivnih procesa, u najboljem slučaju ići *praeter legem*, ali nikada *contra legem*. To *a fortiori* vrijedi i za stranke, budući da je isključena mogućnost konvencionalnog postupka⁵⁰, čime do izražaja dolaze inkvizitorni elementi, s čime je usko vezano konkludentno prihvaćeno „poslanje“ sudaca da svojim presudama jačaju jedinstvo pravno – političke koncepcije sadržaja, značaja i zadataka određene pravne norme (tako *Triva*, *op. cit.*, § 23/3), što je ozakonjeno odredbom o *moralnoj nepodobnosti* (kao negativnoj pretpostavci za imenovanje suca) u *Zakonu u sudovima* (čl. 93. – 95.) koja će se u pravnom sustavu Jugoslavije, odn. Hrvatske održati sve do 1990. (vidi *infra*).

2. *Načelo dispozicije i oficioznosti* je procesni odraz građanskopravnog načela dispozicije stranaka, koje mora imati svoj komplement u procesnom pravu, inače bi sudska zaštita subjektivnih građanskih prava bila nezamisliva. Oficioznost, naprotiv, pretpostavlja korektivnu ulogu suda čija je zadaća, pravovremeno i u pravoj mjeri – pa i protiv volje stranaka, ograničiti odn. suzbiti nedopušteno postupanje i ponašanje stranaka u postupku. Dispozicija se ogleda u činjenici da samo postojanje parnice ovisi *isključivo* o volji tužitelja (*nemo iudex sine actore*) te da *nema radnji stranaka koje ne bi bile dispozitivne parnične radnje* (*Triva*, *op. cit.*, str. 88.)⁵¹.

⁴⁷ *Društveno – političke zajednice* (u daljnjem tekstu: DPZ) je termin uveden s UJ 1963. One predstavljaju „društveno – ekonomske i političke kolektivite sa zajedničkim vezama i interesima u kojima se obrazuje i postoji određen sistem vlasti i društvenog samoupravljanja“, J. ĐORĐEVIĆ, (gl. ur.), *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975., str. 208 – 209. DPZ je ustvari zbirno ime za političko – teritorijalne jedinice SFRJ (općine, zajednice općina, gradske zajednice općina, autonomne pokrajine, republike, federaciju).

⁴⁸ Sudovi su također ovlašteni i dužni primijeniti savezni zakon ako ustvrde da republički zakon nije u suglasnosti sa saveznim zakonom, do odluke Ustavnog suda (*arg. ex. čl. 149. st. 2. UJ 1963.*). Profesor *Triva* (*op. cit.*, str. 80.) navodi da im to pravo, *argumento a priori ad minus*, pripada i za sve podzakonske opće akte koji nisu u suglasnosti sa zakonom.

⁴⁹ Ali ne i pogledu materijalnopравnih propisa, budući da je po općim pravilima građanskog, napose obveznog prava (tada OGZ-a, danas ZOO-a), u slučaju postojanja pravnih praznina, bila dopuštena primjena narodnih običaja i pravičnosti, naravno, s pretpostavkom suglasnosti s ciljem i sadržajem zakona.

⁵⁰ Ipak, stranke su ovlaštene da svojom sporazumom utvrđuju mjesnu nadležnost (čl. 64.), da dovedu do mirovanja postupka (čl. 205.), a u izvjesnoj mjeri i da utječu na vrstu postupka – kod posebnog postupka za izdavanje platnog naloga ili za meritorno odlučivanje o predmetu spora bez provođenja glavne rasprave u postupke pred privrednim sudovima (čl. 472.) *Triva*, *op. cit.*, str. 81.

⁵¹ Razlikujemo 2 vrste procesnih dispozicija: procesne (koje su pravno relevantne samo za trajanja parnice) i ma-

Oficijoznost, kao načelo djelovanja suda spram stranačkih dispozicija, očituje se u formulaciji čl. 3. st. 3. koji upućuje sud na neuvažavanje stranačkih dispozicija koje su u surotnosti s *prinudnim propisima o upravljanju i raspolaganju društvenom imovinom* i *drugim prinudnim propisima*, s odredbama *međunarodnih ugovora* ili su protivna *javnom moralu*. Profesor Triva (*op. cit.*, § 24/3) primjećuje zanimljivost zakonodavnog rješenja odredbe o *prinudnim propisima o upravljanju i raspolaganju društvenom imovinom* naglašavajući ipak nepostojanje kvalitativne razlike u prinudnosti između navedenih i *drugih* prinudnih propisa, tj. takvoj distinkciji daje samo pravno – politički značaj, svjestan implikacija propisa koji određuju položaj društvene imovine u društvenom i pravnom sustavu SFRJ⁵². Takva odredba je vjerojatno imala za cilj podsjetiti suca da se dodatno založi za zaštitu društvenog vlasništva, ako bi se stranka kojim slučajem pokušala okoristiti svojom dispozicijom da bi osujetila cilj i smisao zaštite društvenog vlasništva, pri čemu bi ovdje dolazile u obzir samo pravne osobe, odn. kolektivi, budući da fizičke osobe kao pojedinci nisu imale nikakvog pristupa u poslovima upravljanja društvenim vlasništvom, čime se dodatno potvrđuje konstatacija profesora Trive o čisto političkoj pozadini navedene odredbe. Ta se formulacija čl. 3. st. 3. (po broju članka i stavka identična i u kasnijem (i današnjem) *Zakonu o parničnom postupku* iz 1977.) mijenjala sukladno ustavnim promjenama (vidi *infra*). Profesor Zuglia (GPP 1957, § 19/2), se pak ne zadržava na tom fenomenu, ali ističe neke važne primjere za neuvažavanje nekih materijalnih stranačkih dispozicija⁵³.

3. *Načelo obostranog saslušanja stranaka* jest rezultat dugotrajnog civilizacijskog razvoja pravnih postupaka, kako građanskih, tako i kaznenih. Stoga su takva jamstva i u socijalističkoj Jugoslaviji ugrađena u Ustave od 1946. pa do 1974. U UJ 1963. (Uvodni dio, Osnovna načela, II, st. 2. t. 6.) to je izraženo kao jednakost prava, smisao čega slijede i odredbe Ustava koje jamče svima jednakost pred zakonom (čl. 33. st. 2. UJ 1963.), jednaka prava na obranu (čl. 50. st. 4. UJ 1963.), jednaku zaštitu svojih prava u sudskom postupku (čl. 67. st. 1. UJ 1963.) i jednaka prava na žalbu (čl. 68. UJ 1963.). Ta se jednakost u parničnom postupku manifestira kao procesna ravnoteža stranaka, u pogledu *davanja mogućnosti stranci da se izjasni o zahtjevima* (i navodima, *op. M. S.) protivne stranke* (čl. 5. st. 1.). To je osobito važna tekovina razvoja procesnog prava, imajući u vidu činjenicu da je sve do 19. st. stranka bila prisiljena od strane suda da se izjasni o navodima protivne strane, da prisustvuje svakom ročištu – pod prijetnjom kazne⁵⁴.

terijalne (kojima se utječe na sadržaj i sudbinu zahtjeva za pružanje pravne zaštite). V. primjere dispozicija *Triva*, *op. cit.*, str. 88.

⁵² *Društveno vlasništvo* jest centralni objekt građanskog prava u poslijeratnoj Jugoslaviji, čija se kompleksnost očituje još i danas, polovično riješenim vlasničkim pitanjem, kao ostatkom nekadašnjeg *društvenovlasničkog* uređenja. Njegove su definicije brojne, višeznačne, pa time često i nedorečene. Ono je izraz ustanovljenog sustava radničkog samoupravljanja temeljem kojeg radnici (nominalno) koriste i upravljaju sredstvima upravo u društvenom vlasništvu. K. Marx u *Kapitalu* precizira društveno vlasništvo kao negaciju kapitalističkog privatnog vlasništva koje nastaje eksproprijacijom „malog broja uzurpatora“ (malobrojne klase kapitalista *op. a.*) od strane narodne mase. Ono zadržava individualnost vlasništva kao tekovinu kapitalističke ere, ali ga zasniva na kooperaciji i zajedničkom posjedu zemlje i sredstava za proizvodnju *koje je proizveo sam rad*. (K. MARX, *Kapital*, u: *Glavni radovi Marxa i Engelsa*, Stvarnost, Zagreb, 1979., str. 945.) Ova zadnja rečenica predstavlja filozofsko – ideološku osnovu uređenja društvenog vlasništva u SFRJ. Kao pravna kategorija, društveno vlasništvo su „napose društvena sredstva, ukupnost sredstava koja su osnova društvenog rada i društvene reprodukcije“ i namijenjena „zadovoljavanju osobnih i zajedničkih potreba i interesa radnih ljudi“. A. FINŽGRAJ, *Društveno vlasništvo*, EJ², 3, 1984., str. 592 – 593. Kao titular društvenog vlasništva spominje se samo društvo, odn. društvena zajednica – sredstva za proizvodnju pripadaju svim članovima društva zajedno i nikome pojedinačno. V. opširnije u članku *Društveno vlasništvo u: Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1977., svezak 2. (C – Fob), str. 409 – 410. te u istoimenom članku u V. PEZO (gl. ur.), *Pravni leksikon*, LZMK, Zagreb, 2007., str. 257 – 258. (dalje: PL).

⁵³ V. *Zuglia*, *op. cit.*, str. 73. Misli se na čl. 406. i 412.

⁵⁴ O nekim metodama kažnjavanja, kao i njihovim današnjim ostacima, v. *Zuglia*, GPP 1957, str. 83. i *Triva*, GPP 1965, § 27/3.

Kontinentalnoeuropski krug se takve prinude počeo odricati kodifikacijom procesnog zakonodavstva sredinom 19. st. pa je obostrano saslušanje stranaka postalo pravo stranaka, a prestalo biti dužnost suda – ostala je jedino dužnost suda da *omogućiti* takvo saslušanje, ali samo ako ga stranke *žele* iskoristiti; pri tome se postavilo pitanje kako regulirati situaciju (odn. kako nastaviti s postupkom) kada stranka ne reagira na zahtjeve i navode protivne strane. Ponuđena su dva systemska rješenja, oba temeljena na fikcijama⁵⁵:

(a.) *sustav afirmativne litiskontestacije*⁵⁶ koji uzima da stranka koja je propustila da se izjasni o prijedlozima i navodima svog protivnika, *priznaje* te prijedloge i navode⁵⁷ što je izraz starocrkvenog pravnog shvaćanja da „tko šuti – taj priznaje“ (*qui tacet, consentire videtur*)⁵⁸, a čime se ostvaruje ekonomičnost postupka bržim i lakšim rješavanjem spora (devizom *vigilantibus jura*), ali u konačnici na štetu pravne sigurnosti. Takvo je shvaćanje ipak prihvatio austrijski *Zivilprozessordnung* iz 1895., a preko njega i jugoslavenski *Zakonik o sudskom postupku u građanskim parnicama* iz 1929.⁵⁹ (vidi *supra*);

(b.) *sustav negativne litiskontestacije* pak, uzima suprotno stajalište, da stranka svojim propuštanjem izjašnjavanja o navodima i zahtjevima suprotne strane, *poriče* te navode i zahtjeve. Time sud postaje dužan da po pravilima o slobodnoj ocjeni dokaza (vidi *infra*) sam utvrdi važne činjenice i na njih primijeni materijalno pravo⁶⁰ – čime se udovoljava jačanju pravne sigurnosti, žrtvujući ekonomičnost postupka. Na južnoslavenskom području taj je sistem bio prihvaćen jedino u srpskom *Građanskom postupniku* iz 1865. koji je za područje Srbije ostao u pravnoj snazi sve do donošenja općejugoslavenskog *Zakonika o sudskom postupku u građanskim parnicama* iz 1929⁶¹. ZPP 56 po mišljenju prof. Zuglie (GPP 1957, § 21), u potpunosti se priklanja sustavu afirmativne litiskontestacije što obrazlaže navođenjem čl. 321. koji uzima da *tuženik, koji je uredno pozvan, a neopravdano je izostao od pripremnog ročišta, odnosno od prvog ročišta za glavnu raspravu, priznaje navode koji su sadržani u dostavljenoj mu tužbi, ukoliko ih nije osporio pismenim odgovorom na tužbu* (sud je tada ovlašten protiv tuženog izreći *presudu zbog izostanka, op. M. S.*). S druge pak strane, prof. Triva od 1. izdanja svog udžbenika (GPP 1965, § 27/6) prvi u nas uvodi u teoriju metodičko korisni, treći sustav – *sustav neopredijeljenog stava prema aktivnosti stranaka* kojim obrazlaže napuštanje ekstremnih stavova dvaju prethodnih litiskontestacijskih sustava, s važnom distinkcijom da se ovaj sustav ne oslanja na nikakve fikcije jer se za stranku koja nije poduzela nikakvu aktivnost ne može znati što ona hoće, volja joj je *nepoznata*, te stoga procesnopravno *irelevantna*. Sud će, primjenom ovog sustava, utvrditi činjenično stanje i donijeti meritornu odluku oslanjajući se na navode i prijedloge aktivne stranke, korigirajući ih rezultatima dokazivanja do kojih dođe koristeći se svojim inkvizitornim ovlaštenjima⁶². Nadalje, prof. Triva smatra da je ZPP 56 prihvatio upravo ovaj sustav⁶³, obrazlažući to neujednačenim zakonskim rješenjima te problematike. Ipak, prevladavanje sustava afirmativne litiskontestacije očituje se primarno u mogućnosti donošenja presude zbog izostanka (tj. tzv. kontumacijske presude, vidi *supra*) iz čl. 321. Ispravna je također primjedba prof. Trive (*op. cit.*, § 27/7) da će se afirmativna litiskontestacija primijeniti samo

⁵⁵ Fikcijom se smatraju pravne činjenice za koje se zna da nisu nastale ili da neće nikad nastati, ali se uzima da postoje kako bi nastao, promijenio se ili prestao pravni odnos (tako KLARIĆ; VEDRIŠ., *op. cit.*, (bilj. 11.), str. 29 – 31.); isto i PL, str. 339.

⁵⁶ *Litiskontestacija* koju prof. Triva naziva „pravom na upuštanje u raspravljanje“, odn. upuštanjem u raspravljanje, zapravo je, kao pojam preuzeta i izmijenjena iz rimskog postupka (v. *Opći pravni rječnik*, str. 474.), a predstavlja amalgaman latinskih riječi *lis* (parnica) i *contestor* (zvati, pozivati za svjedoka tj. povesti parnicu sa svjedocima na sudu). M. DIVKOVIĆ, *Latinsko – hrvatski rječnik*, Zagreb, 1900., (reprint, 1991.), str. 243. i 604.

⁵⁷ *Zuglia, loc. cit.* (bilj. 57.).

⁵⁸ *Triva, op. cit.*, § 27/4.

⁵⁹ *Zuglia, op. cit.*, str. 84.

⁶⁰ *Triva, op. cit.*, § 27/5.

⁶¹ *Zuglia, loc. cit.*, (bilj. 62.).

⁶² *Triva, op. cit.*, § 27/6; *Usp. Triva, Dika, GPPP 2004, § 27/10.*

u slučaju da dopuštenosti takve stranačke dispozicije na općoj zakonskoj razini (čl. 3.). Zanimljivo je napomenuti da se prof. Triva u članku *Parnični postupak* u I. izdanju *Enciklopedije Jugoslavije*, 1965. godine ipak priklonio shvaćanju prof. Zuglie (*loc. cit.*) ustvrdivši uopćeno da „ako se spor vodi o pravima kojima stranke mogu slobodno raspolagati, pasivnost tuženoga, pod određenim pretpostavkama, tumači se kao priznanje činjeničnih navoda tužioca pa se, po pravilima sistema tzv. pozitivne (tj. afirmativne, op. M. S.) litiskontestacije, može protiv tuženoga donijeti presuda zbog izostanka (kontumaciona presuda)“, ali u kasnijim izdanjima svog udžbenika (v. npr. *Triva, Dika*, GPPP 2004, § 27/7 – 11) ostaje, smatram opravdano, vjeran svojoj trojakoj podjeli navedenih procesnih metoda ostvarenja načela saslušanja stranaka, nadograđenoj načelom *otvorenog pravosuđenja*⁶³.

4. *Načelo traženja istine*, slobodno se može reći, s vremenom je postalo stožernim načelom građanskog postupka, kao i kaznenog⁶⁴. Sami sadržaj ostvarenja tog načela, ipak je sporan i karakterizira ga, povijesno gledano, mogućnost različitog pristupa rješavanju njegove problematične konkretizacije. Ključni termin sadržaja ovog načela jest *istina*⁶⁵ koja predstavlja konačni cilj svakog sudskog postupka, a zadaća traženja istine prepuštena je sudu kao objektivnom i nepristranom subjektu postupka. Shodno tome, ZPP 56 od suda traži *da potpuno i istinito utvrdi sporne činjenice od kojih zavisi osnovanost zahtjeva* (čl. 6. st. 1.), posredstvom održanog postupka – napose *savjesnom i brižljivom ocjenom svakog dokaza posebno i svih dokaza zajedno, kao i na osnovi rezultata cjelokupnog postupka* (čl. 7.). Međutim, sama konačna istina nije samo rezultat sudačke aktivnosti, nego se bazira i na instrumentaliziranom pojmu *istine*, sadržanom u zakonskim odredbama koje reguliraju aktivnost suprotstavljenih stranaka i ostalih sudionika postupka – tako, naime, dužnost *govoriti istinu* imaju stranke (čl. 8.), svjedoci (čl. 232. st. 2.) i vještaci (čl. 247. st. 1.).

S vremenom su se, ipak, razvila dva metodička pravca traženja istine: *formalna* ili *zakonita* te *materijalna* metoda traženja istine, čiji su procesni komplementi – *sustav legalne ocjene dokaza* te *sustav slobodne ocjene dokaza*.

Prvu metodu i sustav karakterizira striktna zakonska određenost pretpostavki izbora, izvođenja i ocjene dokazne vrijednosti dokaznih materijala, pri čemu je uloga suda svedena na puklo ispitivanje postojanja tih pretpostavki. Sud se pri tome može rukovoditi dvama kriterijima: određenu tvrdnju može smatrati⁶⁶ dokazanom kada je njena dokazna vrijednost

⁶³ Načelo otvorenog pravosuđenja je prirodna nadogradnja načela saslušanja stranaka koje u obzir stavlja dodatnu činjenicu da i *sud*, pored stranaka, u modernom postupku ima aktivnu ulogu u prikupljanju i ocjene relevantne procesne građe. V. opširnije *Triva, Dika, op. cit.*, § 27/5. kao i u PL, str. 1016.

⁶⁴ *Usp.* s gledišta kaznenog procesnog prava D. KRAPAC, *Kazneno procesno pravo. Knjiga prva: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2010., str. 78 – 80.

⁶⁵ Pojam *istine* je jedan od najspornijih pojmova u filozofiji i pravu. Glavna se bitka u povijesti vodila između shvaćanja da je istina jedna i univerzalna (*objektivističko stajalište*) te shvaćanja da svatko ima svoju istinu tj. da postoji onoliko istina koliko je spoznajnosposobnih jedinki (*subjektivističko stajalište*). *Usp.* članak *Istina*, u: *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1977., svezak 3. (Foc – lw), str. 698. (u daljnjem tekstu: *Opća enciklopedija*). Prof. Triva istinom smatra kvalitetu ljudske spoznaje, nezavisnu od ljudske svijesti, ali uvjetovanom ljudskom spoznajom, s time da stupanj podudarnosti spoznaje i objektivne stvarnosti nikad ne može doseći svoj vrhunac, tj. da se faktički ne može spoznati apsolutna istina, međutim – moguće je steći, što je osobito važno u sudskom postupku, takvu spoznaju o relevantnoj objektivnoj stvarnosti, koja će u najvećem mogućem stupnju odražavati tu stvarnost, dakle postići tzv. *moment apsolutne istine*. (*Triva*, GPP 1965, § 28/1 – 2). Prof. Zuglia (GPP 1957, § 25/2) izjednačuje materijalnu istinu s apsolutnom, matematičkom istinom, „gdje neka pojava ne može biti drukčija, nego onakva, kakva se odražava u našoj svijesti“. Takvo mišljenje, kao i sam koncept materijalne istine, kao instrumenta partijske ideološke vlasti i prisile u SFRJ i ostalim socijalističkim zemljama nad sudovima i njihovim odlukama, oštro napada Uzelac, u: A. UZELAC, „*Materijalna istina*“ – *iskrivljeno ogledalo jedne teorije istine u sudskom postupku*, ZPFZ 42: 4/1992., str. 419 – 432., osobito v. str. 422 – 426.; *usp.* članke *Materijalna istina*, *odn. Istina u postupku*, u PL, str. 703 – 704., *odn.* 469 – 470.⁶⁶ *Triva, op. cit.*, § 28/7.

⁶⁶ *Triva, loc. cit.* na ovom mjestu koristi izraz *uzeti*, iako smatram umjesnim koristiti izraz *smatrati* jer se on koristi kao znak prepoznavanja *presumpcije* (o čemu ovdje zapravo radi), umjesto uzeti, koji označava *fikciju*, karakteristika koje jest apsolutna izvjesnost njenog nepostojanja u faktičkom svijetu (što ovdje ne mora biti slučaj). KLARIĆ; VEDRIŠ, *loc. cit.*, (bilj. 58.).

potvrđena zakonom određenim kvalificiranim brojem dokaznih sredstava (*pozitivni kriterij*), no moguće je i da zakon određuje minimum kvalificiranih dokaznih sredstava bez čijeg postojanja sud ne smije određenu tvrdnju smatrati dokazanom (*negativni kriterij*)⁶⁷. Navedenu su metodu u prošlosti koristili *Jozefinski procesni sistem* iz 1871. i hrvatski *Privremeni parbeni postupak (Privremeni parnični postupnik)* iz 1852.⁶⁸

Drugu metodu, koja danas prevladava u svim modernim sudskim postupcima, karakterizira sudačka nevezanost za zakonska dokazna pravila u postupku utvrđivanja pravnorelevantnih činjenica, koristeći se *načelima logike i psihologije kao svaki običan čovjek, koji nema pojma o propisima parničnog postupka*⁶⁹. Prof. Triva (GPP 1965, § 28/9) smatra ovu metodu jedinom koja u načelu garantira pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja. Rezultat takve slobodne ocjene dokaza jest *materijalna istina*. Ovaj sustav je počeo prodirati u pravne sustave u 19. st., pa je tako bio uključen u u srpski *Građanski sudski postupnik* iz 1865. (preko francuskog prava), austrijski *Zivilprozessordnung* iz 1895. (za područje Dalmacije, Istre i Slovenije), ugarski *Građanski parbeni postupnik* iz 1911. (za područje Bačke, Banata, Međimurja i Prekmurja), a preko njih i u jugoslavenski zakon iz 1929., u čemu ga je naslijedio i ZPP 56, doduše sa zamjetnim korekcijama – načelom usmenosti, javnosti i kontradiktornosti glavne rasprave (čl. 4.), obvezom suda da obrazloži svoju presudu i sankcijom za nepoštivanje navedenog (čl. 327. st. 4., 343. st. 2. t. 11.), načelom usmenosti, pismenosti i neposrednosti (čl. 4.) itd.⁷⁰ Neki (*Krapac, op. cit., Uzelac, op. cit.*) oštro napadaju koncept materijalne istine, smatrajući ga, u konačnici, iznimno štetnim, te, *eo ipso* nepotrebnim atavizmom socijalističkog razdoblja, perzistentnog u formiranju mišljenja mnogih pravnika školovanih u socijalističkom razdoblju koje je, posredno, jedan od uzroka današnjeg nezavidnog stanja u pravosuđu i samoj pravnoj struci. Oštre kritike, u mnogome opravdane kod oba autora, trebamo promatrati u svjetlu pozicije njihovih autora – gledano sa stajališta kaznenog procesnog prava (*ad Krapac*) i njegovog statusa u SFRJ, neupitna je činjenica da je kazneni postupak, u određenim vremenskim razdobljima bio očita manifestacija partijske moći i uopće partijnosti⁷¹ samog postupka, čemu je u mnogome pridonijela instrumentalizacija načela traženja materijalne istine, kao i njen sam koncept, što je pravnu struku, a poglavito suce, dovela do statusa tzv. „usta zakona“, odn. „produženih ruku partije“. Gledano pak, sa politološkog stajališta (*ad Uzelac*⁷²), također se koncept materijalne istine nameće kao važan instrument rukovodećih partijskih struktura koji koči svaku demokratsku inicijativu, odn. čak i slobodnu sudačku samosvijest, što je poglavito očito u obrazloženjima presuda, ali opet – pretežno u kaznenom procesu, jer treba imati na umu da je građanski postupak, pa i samo materijalno građansko pravo, u socijalističkom razdoblju zadržalo razmjerno visok stupanj samostalnosti i unutarnje pravne kvalitete (oslanjanjem prvotno na zapadnoeuropske odn. starije uzore – OGZ, odn. jugoslavenski građanski procesni zakonik iz 1929.). Stoga smatram da su takve kritike općenito opravdane, ali ne u potpunosti sa

⁶⁷ Triva, *loc. cit.* (bilj. 69.)

⁶⁸ V. opširnije Zuglia, *op. cit.*, § 25/6.

⁶⁹ Zuglia, *op. cit.*, str. 103.

⁷⁰ Za starije zakonodavstvo v. opširnije Zuglia, *loc. cit.*, (bilj. 72.), a za detaljniji prikaz zakonskih odredbi koje označavaju korekciju načela slobodne ocjene dokaza u ZPP 56 v. Triva, *op. cit.*, § 28/10 i Zuglia, *op. cit.*, § 25/8.

⁷¹ *Partijnost* (rus. *Партийность*) je termin koji u užem smislu označava partijsku pripadnost, a u širem smislu načelo po kojemu politička, javna i znanstvena djelatnost moraju biti podvrgnute interesima borbe radničke klase i njene partije. Javlja se, između ostalog, u socijalističkim društvima kao dio kompleksa ideologije. Sam naziv potječe od Lenjina, a u vezi je s Marxovim shvaćanjem o uvjetovanosti društvenih ideja njihovim društvenim bićem Od Staljina se vulgarizira Lenjinov koncept partijnosti i te se u njeno ime vodi široka kampanja u cilju ideološke unifikacije cjelokupnog znanstvenog života. *Opća enciklopedija*, sv. 6., 1980., str. 325 – 326.

⁷² Iako je prof. dr. Alan Uzelac vrstan pravnik, štoviše, profesor građanskog procesnog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, odnosni rad (iz bilj. 68.) je pisao 1992., iako već tada pravnik, kao mladi istraživač na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, te je stoga odnosni rad pisan pravničkom argumentacijom i preciznošću, ali s politološkog gledišta, što u konačnici i uvjetuje gore navedenu karakterizaciju.

stajališta građanskog procesnog prava, što potvrđuje i stajalište prof. Trive u GPPP 2004, § 28/9 (ali i u ranijim izdanjima istoimenog udžbenika) u kojem obrazlaže prevagu sustava slobodne ocjene dokaza nad sustavom zakonske ocjene dokaza, dakako, uz neke nužne, ali ne odlučne korekcije (*op. cit.*, § 28/10).

5. *Raspravno i istražno načelo* predstavlja jedinstvo dvaju krajnosti u problematici inicijative za prikupljanje procesnog materijala na temelju kojeg sud postupa i donosi odluku povodom tužbenog zahtjeva⁷³. Ukratko, raspravno načelo zahtijeva isključivost inicijative u prikupljanju procesnog materijala u rukama suprotstavljenih stranaka, pri čemu se sud svodi na pukog promatrača rasprave, uz dužnost donošenja odluke na temelju pred njega iznijetih procesnih materijala (*Da mihi factum, dabo tibi ius.*). Istražno (ili *inkvizitorno*) načelo pretpostavlja prevladavajuću ulogu suda u skupljanju relevantnih procesnih materijala, pri čemu nije vezan dispozicijama stranaka⁷⁴, što je osobina apsolutističkih sustava 18. st.

ZPP 56, po uzoru na jugoslavenski zakon iz 1929. i austrijski *Zivilprozessordnung* iz 1895., karakterizira prisutnost obaju elemenata (kako raspravnog, tako i istražnog načela), s naglašenim karakteristikama raspravnog načela, korigiranog istražnim načelom⁷⁵. Elementi raspravnog načela očituju se u dužnosti stranaka da iznesu sve činjenice na kojima zasnivaju svoje zahtjeve (čl. 6. st. 2.) i predlože dokaze kojima se te činjenice utvrđuju (čl. 95. st. 3.), kao i dužnosti i ovlasti stranaka da u pripremanju i tijekom glavne rasprave iznose, usmeno ili pismeno, činjenice koje namjeravaju iznijeti na raspravi (čl. 266. st. 3.), dokaze čije izvođenje namjeravaju predložiti (čl. 288.), a elementi istražnog načela očituju se o pravu suda da ispituje činjenice koje stranke nisu iznijele ako iz rezultata dokazivanja proizlazi da stranke prešućivanjem tih činjenica žele osujetiti zabranu nedopuštenih stranačkih dispozicija iz čl. 3. st. 3. (vidi *supra*), a i ima pravo izvoditi dokaze neiznesene od stranaka ako smatra da su od važnosti za postupak (čl. 6. st. 3.). Sud se također neće upuštati u dokazivanje notornih činjenica (čl. 210. st. 4.), ali ne smije u obzir uzimati svoje privatno znanje o relevantnim činjenicama (konfuzija suca i svjedoka je nedopuštena), itd^{76, 77}.

5. Parnični postupak po Zakonu o parničnom postupku iz 1976.⁷⁸

5.1. Glavni pisani izvori građanskog parničnog procesnog prava od 1976.

1. *Zakon o parničnom postupku* od 24. prosinca 1976. (SL SFRJ 4/77, vidi *supra*) predstavlja glavni izvor parničnog procesnog prava od svog stupanja na snagu, 1. srpnja 1977. (čl. 512.), s brojnim izmjenama i dopunama, do danas.

⁷³ Triva, GPP 1965, § 29/1.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Tako Triva, Dika, GPPP 2004, § 29/1, str. 175. (sitni slog).

⁷⁶ Triva, *op. cit.*, (bilj. 77.), § 29/2 – 5.

⁷⁷ Ovime se načela parničnog postupka, dakako, ne iscrpljuju, ali gore izloženih pet načela smatram najbitnijima u dugoročnom razvoju parničnog prava, kao što smatram da ta načela sadrže, spram današnjih, sadržajno najviše specifičnih razlika, dok su druga u svom sadržaju, a poglavito imenu, gotovo nepromijenjena. To su: načelo pravne sigurnosti i pravomoćnosti, načelo ekonomičnosti, načelo pružanja pomoći neukoј stranци, načelo usmenosti, pismenosti i javnosti, načelo koncentracije u postupku, načelo savjesnog korištenja procesnih ovlaštenja i načelo pravnog interesa. V. Triva, *op. cit.*, § 22/4.

⁷⁸ *Zakon o parničnom postupku* (u daljnjem tekstu: ZPP 76; također, u poglavlju 7. uz članke uzete iz ZPP-a 76 neće biti naznačeno ime propisa) donijela je Skupština SFRJ na sjednici Saveznog vijeća 24. prosinca 1976., a *Ukazom* (PR, br. 555) ga je proglasio Predsjednik Republike Josip Broz – Tito istoga dana. Sukladno odredbi čl. 512. stupio je na snagu 1. srpnja 1977. godine, a njegovim stupanjem na snagu prestali su važiti ZPP 56, *Zakon o rješavanju sporova iz međusobnih poslovnih odnosa organizacija udruženog rada pred stalnim izabranim sudovima* (SL SFRJ 22/73) i odredbe čl. 40. do 45. *Zakona o saveznom sudu* (SL SFRJ 21/74). ZPP 76 objavljen je u SL SFRJ br. 4. iz 1977. (za kasnije izmjene i dopune, uz objašnjenja, vidi *infra*).

Rad na noveli ZPP-a 56 počeo je još ranih 1960 – ih godina, pri Republičkom sekretarijatu za pravosudne poslove SR Hrvatske, a u okviru Komisije za izmjenu zakona Savezne skupštine. Rad je prolazio kroz mnogo faza, koje je karakteriziralo mnoštvo novih iskustava iz novije sudske prakse koji su jačali argumentaciju Komisije da je potreba opširnije novele ZPP-a 56 prijeko potrebna. Ipak, posao nije ispunio očekivanja članova Komisije koji su često znali izraditi potpune Nacrte izmjena i dopuna zakona te o njima provesti opširnu i stručnu diskusiju, da bi naposljetku bili neargumentirano odbijeni od strane nadležnih skupštinskih organa. Konačno, sami politički organi su zatražili donošenje potpuno novog ZPP-a, što je struka isprva napala, da bi se kasnije složila, uvidjevši prednosti takvog rješenja. Konačni tekst ZPP-a 76 tako karakterizira izvjesna proturječnost – naime, neki su važni problemi, na koje je Komisija upozoravala, ostali neriješeni (neusklađenost s novim ustavnim rješenjima te problemi sporosti i neracionalnosti u postupku), dok su neka neplanska rješenja, u zadnji čas i bez dovoljno stručne diskusije o njima, uklopljena u konačni tekst Zakona. Tako se uspostavilo da je novi ZPP samo djelomično „novi“, dok su neka goruća pitanja građanskog parničnog postupka, na koje se još 1960 – ih upozoravalo, ostala neodgovorena sve do danas.⁷⁹

Tijekom svoje dugogodišnje primjene, ZPP 76 doživio je brojne izmjene i dopune:

- *Ispravkom Zakona o parničnom postupku* od 8. srpnja 1977. (SL SFRJ 36/77) od strane Sekretarijata za zakonodavstvo Skupštine SFRJ ispravljene su neke redakcijske greške u samom tekstu zakona;

- *Stupanjem na snagu Zakona o osnovnim vlasničkopravnim odnosima* od 30. siječnja 1980. (SL SFRJ 6/80), 1. rujna 1980, sukladno čl. 89. prestale su važiti odredbe čl. 439. (rokovi za podnošenje tužbe za smetanje posjeda), 441. st. 2. i 3. (granice raspravljanja u parnici zbog smetanja posjeda) i 443. st. 1. (o procesnom djelovanju rješenja kojim se uređuje faktičko stanje posjeda);

- *Zakonom o dopuni Zakona o parničnom postupku* od 25. lipnja 1980. (SL SFRJ 36/80) dodan je iza čl. 178. novi čl. 178a koji uređuje naknadu troškova za parnične postupke pred Saveznim sudom. Zakon je stupio na snagu 5. srpnja 1980.;

- *Stupanjem na snagu Zakona o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima* (SL SFRJ 43/82), 1. siječnja 1983. (čl. 109.), sukladno odredbi čl. 108. t. 1. prestale su važiti odredbe čl. 28. do 32. (o nadležnosti sudova u sporovima s međunarodnim elementom), čl. 70. st. 5. (o mogućnosti sporazuma stranaka da im sudi inozemni sud ako je jedna stranka inozemna pravna ili fizička osoba, a nije riječ o sporu za koji je nadležan jugoslavenski sud na temelju odredbi ZPP-a o isključivoj nadležnosti u sporovima s međunarodnim elementom ili o isključivoj mjesnoj nadležnosti), čl. 88. st. 1. (o procjeni parnične sposobnosti stranog državljanina pred jugoslavenskim sudom prema zakonu države čiji je on državljanin), čl. 169. do 171. (o osiguravanju parničnih troškova u sporovima s međunarodnim elementom), čl. 178. (o oslobođenju plaćanja troškova postupka za strane državljanke samo u slučaju uzajamnosti) i čl. 222. (o traženju pravne pomoći od strane sudova kod saveznih organa za pravosuđe u slučaju sudskog nepoznavanja stranog prava);

- *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku* (dalje: ZIDZPP 82) od 16. studenog 1982. (SL SFRJ 69/82) koji je stupio na snagu 27. studenog 1982., a kojim su, zbog utjecaja inflacije, izmijenjene neke odredbe koje sadržavaju apsolutne novčane iznose (čl. 43. st. 1., 382. st. 2 i 3., 447. st. 1., 458. st. 1., 460., 464. st. 1. i 2., 494. st. 1., 497. st. 1., 502. st. 1.), dodavanjem točke 1a. iza točke 1. u čl. 382. st. 4. dopuštena je revizija u sporovima o naknadi štete za izgubljeno uzdržavanje zbog smrti davaoca

⁷⁹ V. opš. o postupku i problemima pri donošenju ZPP 76 S. TRIVA; V. BELAJEC; M. DIKA, Triva, Siniša; *Novo parnično procesno pravo*, Informator, Zagreb, 1977., § 1/1 – 9. (u daljnjem tekstu: *Triva, Belajec, Dika, NPPP*).

uzdržavanja, a potpuno je izmijenjen čl. 468. (o postupku u sporovima male vrijednosti). O prijelaznom režimu v. čl. 11. ZIDZPP 82;

- *Zakonom o dopuni Zakona o parničnom postupku* (dalje: ZDZPP 84) od 31. listopada 1984. (SL SFRJ 58/84) koji je stupio na snagu 10. studenog 1984. iza čl. 401. dodan je nov čl. 401a. (o pravu javnog tužioca da u roku od 2 godine nakon pravomoćnosti sudske odluke u sporu koji se odnosi na ugovor o prometu nekretnina podigne zahtjev za zaštitu zakonitosti ako je ugovor po sadržaju ili cilju protivan čl. 3. st. 3.) te je određeno da će se odredbe čl. 412. st. 3.-5. (o aktivnosti javnog tužioca u podizanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti) primjenjivati i u slučaju novih ovlasti javnog tužioca u tom pogledu uvedenih ovim Zakonom. V. čl. 2. ZDZPP 84;

- *Zakonom o izmjenama Zakona o parničnom postupku* (dalje: ZIDZPP 87) od 12. studenog 1987. (SL SFRJ 74/87) koji je stupio na snagu 22. studenog 1987. kojim su, opet zbog rastuće inflacije, izmijenjene odredbe koje sadržavaju apsolutne novčane iznose (čl. 43. st. 1., 91., 110. st. 1., 248. st. 1. i 2., 255. st. 1., 316., 318. st. 1., 382. st. 2. i 3., 447. st. 1., 458. st. 1., 460., 464. st. 1. i 2., 494. st. 1., 497. st. 1. i 502. st. 1.);

- *Zakonom o izmjenama Zakona o parničnom postupku* od 28. rujna 1989. (SL SFRJ 57/89) koji je stupio na snagu 7. listopada 1989., kojime su ponovno, ali sada po zadnji put, korigirani zakonom propisani novčani iznosi zbog utjecaja inflacije, i to u čl. 48. st. 1., 91., 110. st. 1., 248. st. 1. i 2., 255. st. 1., 316., 318. st. 1., 382. st. 2. i 3., 447. st. 1., 458. st. 1., 460., 464. st. 1. i 2., 494. st. 1., 497. st. 1. i 502. st. 1.;

- *Zakonom o izmjenama Zakona o parničnom postupku* (dalje: ZIZPP 90) od 11. travnja 1990. (SL SFRJ 20/90) koji je stupio na snagu 21. travnja 1990. korigirane su odredbe koje sadržavaju apsolutne novčane iznose, ali ovaj put smanjenjem apsolutnih iznosa, budući da je 1. siječnja 1990. stupila na snagu devalvacija jugoslavenskog dinara kako bi se suzbila kronična hiperinflacija iz 1980 – ih godina. Tako su izmijenjene odredbe čl. 43. st. 1., 91., 110. st. 1., 248. st. 1. i 2., 255. st. 1., 316., 318. st. 1., 382. st. 2. i 3., 447. st. 1., 458. st. 1., 460., 464. st. 1. i 2., 494. st. 1., 497. st. 1. i 502. st. 1.;

- *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku* od 16. svibnja 1990. (SL SFRJ 27/90) koji je stupio na snagu 1. srpnja 1990. (čl. 58. ZIDZPP 90) uvedene su brojne novine uvjetovane promjenama u pravnom sustavu SFRJ (poglavito napuštanjem sustava „udruženog rada“), kao i općom demokratizacijom društva nastalom faktičkog ukidanja jednopartijskog modela vladanja proglašenom na XIV. Kongresu SKJ 20. -22. siječnja 1990., pa i samim raspadom SKJ nakon iznenadnog prekida kongresa⁸⁰ i nakon raspisivanja i odražavanja prvih višestranačkih izbora, prvo u Republici Sloveniji, zatim i u SR Hrvatskoj. Na tom tragu izmijenjeni su i/ili dopunjeni čl. 1., 7. st. 4., 16., 20., 23. st. 5., 27., 34., 43., 48. st. 1. i 2., 49., 51., 52. st. 1., 55., 57., 58., 91., 134. st. 1., 142. st. 2., 144., 153. st. 3., 193., 216., 217., 279., 288., 312. st. 3., 338. st. 5., 352., 353. st. 3., 354., 358., 382., 410., 416., 446., 465. st. 1., 469., 470., 485., 486., 489., 494., 499., 500., 503., a dodani su čl. 54a. (mijenja odredbe o mjesnoj nadležnosti (*u tekstu ZIDZPP 90 krivo piše *naldežan*) jugoslavenskih sudova u bračnim sporovima), 221a. (uvodi značajnu novinu da sud o postojanju činjenice zaključuje primjenom pravila o teretu dokazivanja, ako na temelju iznesenih dokaza ne može sa sigurnošću utvrditi neku činjenicu), 331a. (uvodi presudu na temelju odricanja), 468a. (pobliže određuje postupak pred izabranim sudovima), 469a. (uvodi mogućnost iznošenja sporova bez međunarodnog elementa pred stalne izabrane sudove, osnovane pri privrednim komorama i drugim organizacijama, osim ako je nadležnost isključivo predana drugom sudu na temelju zakona), 489a. (proširuje pravila o postupanju pred privrednim sudovima i na *sporove koji proizlaze iz međusobnih privrednih odnosa imalaca radnji i drugih pojedinaca koji registrirano obavljaju neku privrednu djelatnost*) i 496a. (dopunjuje odredbe o žalbi i uviđaju u postupku u privrednim sporovima).

⁸⁰ D. PAUKOVIĆ, *Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije*, Suvremene teme, 1:1/2008., str. 21.-33.

- *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku* od 15. svibnja 1991. (SL SFRJ 35/91) koji je stupio na snagu 25. svibnja 1991., a kojime su dopunjeni čl. 34. (dodana t. 2. koja proširuje nadležnost Saveznog suda na sporove o zaštiti imovinskih prava Federacije u slučaju neizvršavanja ili povrede saveznih zakona, drugih propisa ili općih akata) i 503. (koji također proširuje nadležnost Saveznog suda u istom pravcu), dok je izmijenjen čl. 45. st. 1. (s istom svrhom, upućujući na čl. 34. t. 1. i 2.). Navedeni je Zakon Vlada Republike Hrvatske *Odlukom o neprimjenjivanju Zakona o parničnom postupku na teritoriju Republike Hrvatske* (NN 26/91) tj. samo čl. 1. do 3. isključila iz primjene na teritoriju RH, vjerojatno ga smatrajući protuustavnim, što on uistinu i jest, jer izlazi iz sadržaja i smisla Amandmana XLV. na UJ 1974 (SL SFRJ 70/88), pa i prijašnjeg čl. 369. UJ 1974 (SL SFRJ 9/74), s očitom svrhom centralizacije SFRJ i kroz sudbenu vlast, sve to od strane velikosrpske populističke politike Slobodana Miloševića i Borislava Jovića, tadašnjeg Predsjednika Predsjedništva SFRJ.

2. *Ustav SFRJ* od 21. veljače 1974. (SL SFRJ 9/74) s *Amandmanima I – VIII* od 3. srpnja 1981. (SL SFRJ 38/81) koji su uveli primjenu instituta kolektivnog rada u sve državne i samoupravne organe, kako bi se suzbilo izdvajanje pojedinaca, odn. lidera te *Amandmanima IX – XLVIII* od 25. studenog 1988. (SL SFRJ 70/88) koji su uveli dalekosežne ekonomske promjene u SFRJ (jačanjem odgovornosti u udruženom radu, tržišnih elemenata te uspostavljanjem „pluralizma vlasništva“, pojednostavljenjem društvenog planiranja i uopće *de facto* uvođenjem SFRJ u tržišno gospodarstvo, ali bez političke pluralizacije!)⁸¹ zajedno s ustavima svih jugoslavenskih republika i autonomnih pokrajina – u SR Hrvatskoj *Ustav SRH* od 22. veljače 1974. (NN 8/74) s *Amandmanima I – X* od 22. srpnja 1981. (NN 31/81) koji su shodno, saveznom Ustavu, uveli princip kolektivnog rada te ograničili trajanje mandata državnim dužnosnicima na jednu godinu, *Amandmanima XI – XXVI* iz 1986. (NN 5/86) koji su ukinuli zajednicu općina kao DPZ, što je otvorilo put drugačijim modelima udruživanja općina i gradskih općina; također, smanjen je djelokrug Društveno-političkog vijeća Sabora SRH, a proširen djelokrug Vijeća udruženog rada Sabora SRH⁸² kao i *Amandmanima XXVII – LIII* od 21. lipnja 1989. (NN 28/89), *Amandmanima LIV – LXIII* od 14. travnja 1990. (NN 7/90) te *Amandmanima LXIV – LXXIV* od 25. srpnja 1990. (NN 31/90) kojima je, između ostalog, izbačen pridjev „Socijalistička“ iz imena Republike Hrvatske (Amandman LXIV.). Ustavnim promjenama u SR/R Hrvatskoj 1989. – 1990. počela je posvemašnja demokratizacija pravno – političkog sustava, dakako, po uzoru na zapadnoeuropske građanske demokracije, što je dovršeno, nakon višestranačkih izbora u travnju i svibnju 1990., donošenjem Ustava Republike Hrvatske od 22. prosinca 1990. (NN 56/90).

Od važnosti za građanski parnični postupak jest činjenica da je između federacije i republika/pokrajina postojalo razgraničenje nadležnosti – *federacija* zadržava pravo utvrditi saveznom zakonom načela o položaju, pravima i dužnostima društvenog pravobranioca samoupravljanja (čl. 281. st. 1. t. 3. UJ 1974), ona uređuje i organizira vojne sudove i vojno tužilaštvo (čl. 281. st. 1. t. 6. UJ 1974), uređuje i osigurava organizaciju, nadležnost i način rada saveznih organa – između ostalih, i Ustavnog suda Jugoslavije, Saveznog suda, saveznog javnog tužilaštva i pravobranilaštva (čl. 281. st. 1. t. 16. UJ 1974), uređuje i parnični i izvanparnične postupke (*arg. ex.* čl. 281. st. 1. t. 12. UJ 1974) te uređuje sukobe nadležnosti republičkih/ pokrajinskih organa (čl. 281. st. 1. t. 15. UJ 1974), dok *republike/pokrajine* zadržavaju pravo uređivanja, između ostalog, organizacije i rada sudova i drugih pravosudnih organa u republici/pokrajini (tako i UH 1974, čl. 332.

⁸¹ Stidljivo prodiranje političke pluralizacije vidljivo je jedino izbacivanjem Predsjednika SKJ iz Predsjedništva SFRJ (Amandman XLI. t. 1.), kao i izričitim priznanjem prava na štrajk (Amandman XXVIII. t. 1.). V. opširnije *Ribičić, op. cit.*, 344 – 346. Opširnije o ustavnim promjenama 1988. vidi u C. RIBIČIĆ; Z. TOMAC, *Federalizam po mjeri budućnosti*, Globus, Zagreb, 1989., str. 62 – 95. i 156 – 208.

⁸² S. SOKOL, *Ustavno uređenje* (SR Hrvatske), EJ², 5, 1988., str. 379 – 380.

t. 10.).⁸³ Ukratko, takvo razgraničenje se sumira činjenicom da federacija uređuje *funkcionalno procesno pravo*, a republike/pokrajine *sudsko organizacijsko procesno pravo*, s time da federacija uređuje *mjesnu nadležnost* i *sastav sudova*, a republike i pokrajine *stvarnu nadležnost sudova*, međutim i to je neizbježno dovodilo do interferencije nadležnosti.⁸⁴

3. Ostali materijalnopравни (savezni i republički (hrvatski)) propisi, odn. propisi koji sadržavaju odredbe o parničnom postupku – *Zakon o braku i porodičnim odnosima* SRH (NN 11/78, 27/78, 45/89, 51/89 (pročišćeni tekst), 59/90), *Zakon o rješavanju sukoba zakona u statusnim, porodičnim i nasljednim odnosima* (SL SFRJ 9/79, 20/90), *Zakon o nasljeđivanju* (SL FNRJ/SFRJ 20/55, 42/65, 44/65, 47/65), odn. preuzet u SR Hrvatskoj (NN 52/71, 47/78), *Zakon o obveznim odnosima* (SL SFRJ 29/78, 39/85, 46/85, 57/89), *Zakon o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi* (SL SFRJ 22/77, 13/82, 30/85)⁸⁵ i dr. (v. u *Triva, Belajec, Dika*, GPPP 1986., § 8/4).

5.2. Obilježja redovnih sudova u SR Hrvatskoj po novom zakonodavstvu

Sukladno razgraničenju nadležnosti (vidi *supra*) proizlazi da je svaka republika/pokrajina nadležna svojim zakonom utvrditi nadležnost, sastav, organizaciju i postupak pred redovnim sudovima. Tako je SR Hrvatska donošenjem *Zakona o redovnim sudovima* 20. siječnja 1977. (NN 5/77, 17/87, 27/88, 32/88 (pročišćeni tekst), 16/90, 41/90, 14/91, 66/91, u daljnjem tekstu: ZRSH) ostala pri ranijoj dihotomiji redovnih sudova – zadržala je sudove opće nadležnosti i specijalizirane sudove: *sudovi opće nadležnosti* u SRH su općinski sudovi, okružni sudovi i Vrhovni sud Hrvatske, dok su *specijalizirani sudovi – privredni* (okružni privredni sudovi i Viši privredni sud Hrvatske (kasnije: Privredni sud Hrvatske)) i *Upravni sud Hrvatske* (koji sudi u upravnim sporovima). ZRSH u čl. 5. određuje da su sudovi u obavljanju sudske funkcije nezavisni i sude na osnovi ustava, zakona i samoupravnih općih akata (što znači i na temelju statuta, samoupravnih sporazuma o udruživanju, samoupravnih sporazuma koje su donijeli OUR-i i druge samoupravne organizacije i zajednice, sukladno Ustavu⁸⁶). Također, suđenje je javno (čl. 10. st. 1. ZRSH), a odluke svih redovnih sudova SRH su valjane i ovršne na cijelom teritoriju SFRJ (čl. 23. ZRSH). Od starog zakonodavstva zadržan je i institut prisjedničkog suda (u obliku sudaca porotnika) u kojem su suci porotnici u suđenju ravnopravni sucima profesionalcima. (čl. 13. ZRSH), ali i važnije, zadržano je specifično tumačenje nezavisnosti sudaca: kao prvo, suce imenuje i razrješuje skupština odgovarajuće DPZ (općine za općinske sudove, zajednice općina za okružne sudove i republike za Vrhovni sud Hrvatske) po načelima stručne sposobnosti, ali i *moralno – političke podobnosti* za obavljanje sudačke funkcije⁸⁷ (čl. 11., 75., 87. st. 1. t. 5. ZRSH), kao drugo, zadaća je sudova da štite, između ostalog, *samoupravno uređenje*⁸⁸ (*arg. ex. čl. 3. ZRSH*) te kao treće, dužnost je sudova davati prijedloge skupštinama odgovarajuće DPZ za sprečavanje *društveno opasnih i štetnih pojava* i za učvršćenje, između ostalog, i *socijalističkog morala*⁸⁹ (čl. 6. ZRSH). Takvo je uređenje normativno, a tim više i

⁸³ S. TRIVA; V. BELAJEC; M. DIKA, *Građansko parnično procesno pravo*, VI. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 1986., str. 34. (u daljnjem tekstu: *Triva, Belajec, Dika*, GPPP 1986).

⁸⁴ *Ibid.*, loc. cit.

⁸⁵ *Ibid.*, loc. cit. (novele zakona nakon 1986. dodao M. S.).

⁸⁶ J. ĐORĐEVIĆ (gl. ur.), *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975., str. 927.

⁸⁷ Članci 11., 75. i 87. su (između ostalih) izmijenjeni Novelom ZRSH od 12. travnja 1990. (NN 16/90), neposredno prije prvih višestranačkih izbora, čime je ukinuta moralno – politička podobnost kao pretpostavka obavljanja sudačke funkcije.

⁸⁸ Čl. 3. ZRSH je (između ostalih) izmijenjen Novelom ZRSH od 5. listopada 1990. (NN 41/90), dakle poslije prvih višestranačkih izbora, čime je ukinuta zaštita samoupravnog uređenja zemlje.

⁸⁹ Zanimljivo, čl. 6. ZRSH, koji je sadržavao odnosne zadatke suda, nije mijenjan niti jednom Novelom 1990. ni 1991. i ostao je važiti sve do donošenja *Zakona o sudovima*, krajem 1993. (NN 3/94).

u samoj praksi, ograničavalo istinsku nezavisnost sudaca, poglavito imajući na umu da u ZRSH, pa niti UJ 1974 ili UH 1974, za izbor sudaca nije postojala negativna pretpostavka stranačke pripadnosti (u ovom slučaju SKJ). Takvo je stanje rezultat, prvotno, same organizacije državne vlasti tj. *skupštinskog sustava* u kojem je skupština (u SR Hrvatskoj: Sabor) vrhovno državno tijelo, dok su tijela izvršno-upravne i sudske vlasti proste „emanacije“ tj. subordinirani izvršitelji skupštinske vlasti, koji je karakterističan za socijalističke državno – pravne sustave, a zatim i same činjenice postojanja jednostranačkog sustava u kojem ni jugoslavenski model prihvaćanja pluralizma samoupravnih interesa kroz društveno – političke organizacije izvan SKJ (SSRNJ, SSOJ, SUBNOR⁹⁰ i dr.) umjesto višestranačja nije posve zaživio. Tako i u *Triva, Belajec, Dika*, GPPP 1986, § 38/3 stoji da su „*suci vršioći pravosudne funkcije klasne države; oni su vezani za apstraktno izraženu volju vladajuće klase*“. Takva praksa političke zavisnosti sudaca (ali ne socijalističke) je nažalost, potrajala i nakon napuštanja socijalističkog sustava⁹¹, a osjeća se u izmijenjenom obliku i danas. Stvarna nadležnost redovnih sudova u SR Hrvatskoj potanko je izložena u ZRSH i pravilo raspoređena po instancijama: tako je *općinski sud* u građanskim predmetima sudio u prvom stupnju u sporovima o imovinskopravnim zahtjevima (osim ako za to nije određena nadležnost privrednog ili samoupravnog suda); o sporovima o utvrđivanju ili osporavanju očinstva; o postojanju, nepostojanju, poništenju ili o razvodu braka; o zakonskom održavanju; čuvanju i odgajanju djece; povodom smetanja posjeda; o stvarnim i osobnim služnostima; o doživotnom uzdržavanju; o otkazu ugovora o najmu ili zakupu stvari, korištenju stana ili poslovne prostorije (čl. 33. st. 1. t. 2. ZRSH), kao i o ovršnim i izvanparničnim stvarima, također u prvom stupnju (čl. 33. st. 4. t. a) ZRSH), dok su *okružni sudovi* u građanskim predmetima sudili samo u drugom stupnju (*arg. a contrario* čl. 35. st. 2. ZRSH), dakle o žalbama protiv odluka općinskih sudova (čl. 35. st. 1. ZRSH). Za stvarnu nadležnost *okružnih privrednih sudova v. Triva, Belajec, Dika*, GPPP 1986, § 49/5 i čl. 36. ZRSH, a za *Privredni sud Hrvatske v. čl. 38. ZRSH. Vrhovni sud Hrvatske* zadržao je općenite karakteristike trećestupanjske instance u građanskim predmetima, kao i posao osiguravanja jedinstvene primjene zakona od svih sudova te posao rješavanja sukoba nadležnosti (čl. 40. ZRSH; Novelom ZRSH od 12. travnja 1990. (čl. 7.) Vrhovni sud Hrvatske postao je nadležnim odlučivati o povredi sloboda i prava čovjeka i građanina utvrđenim Ustavom⁹²). S druge strane, *Savezni sud* je kao vrhovni jugoslavenski sud odlučivao u imovinskim sporovima između republika/pokrajina te između federacije i republike/pokrajine, kao i u drugim kasačijskim predmetima, rezerviranim za vrhovno sudsko tijelo⁹³.

Sastav sudova regulirao je ZPP 76, kao savezni zakon, što znači da su ta pravila vrijedila kao općejugoslavenska. Slijedom toga, valja istaknuti kako se ZPP 76 zadržao na stajalištu starijeg zakonodavstva koje je favoriziralo princip zbornog suđenja. Tako čl. 42. ZPP 76 određuje da u sporovima prvog stupnja sudi vijeće (1 profesionalni i 2 suca porotnika) ili sudac pojedinac, koji je sudio u imovinskopravnim sporovima do vrijednosti predmeta spora od 20 000 dinara⁹⁴ te u sporovima zbog smetanja posjeda, kao i postupcima pravne

⁹⁰ SSRNJ – *Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije*, SSOJ – *Savez socijalističke omladine Jugoslavije*, SUBNOR – *Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (Jugoslavije)*.

⁹¹ O problemu nezavisnosti sudaca u prijelaznom razdoblju ranih 1990-ih v. A. UZELAC, *Zavisnost i nezavisnost: neka komparativna iskustva i prijedlozi uz položaj sudstva u Hrvatskoj*, ZPFZ 42: suppl. 4/1992., str. 582. *et passim*.

⁹² Prijeporno je ovakvo proširivanje nadležnosti Vrhovnog suda Hrvatske jer ono *implicite* zadire u djelokrug Ustavnog suda Hrvatske, odn. Ustavnog suda Jugoslavije. Nigdje dalje u Noveli ova odredba nije pojašnjena, ali je vjerojatno donijeta kao načelni izraz jačanja sudske zaštite građana spram upravnih, ali i sudskih tijela.

⁹³ *Triva, Belajec, Dika*, GPPP 1986, § 49/7, o stvarnoj nadležnosti vojnih sudova v. *ibid.*, § 49/6.

⁹⁴ Čl. 43. st. 1. koji navodi granicu predmeta spora od 20 000 dinara mijenjan je Novelama ZPP-a 1980-ih godina kao rezultat rastuće inflacije tj. gubitka vrijednosti novca, a samim time i (u novcu izražene) vrijednosti predmeta spora. Iznos je povisivan redom: na 50 000 dinara 1982. (čl. 1. ZIDZPP 82), na 800 000 dinara 1987. (čl. 1. ZIZPP 87), na 8 000 000 dinara (čl. 1. ZIZPP 89; **zakon krivo navodi da se novelira čl. 48. st. 1. koji uopće ne sadrži*

pomoći (čl. 43. st. 1. i 3.). Vijeće je pak, neovisno o vrijednosti predmeta spora, sudilo u svim sporovima o autorskom i industrijskom pravu (čl. 43. st. 2.). U drugostupanjskom postupku sudi samo vijeće, i to u sjednici vijeća u vijeću od 3 profesionalna suca, a na raspravi u vijeću od 2 profesionalna suca i 3 suca porotnika (čl. 44. st. 1. i 2.). U postupku revizije i zahtjeva za zaštitu zakonitosti sudi se u vijeću od 5 profesionalnih sudaca (čl. 44. st. 3.). Savezni sud u imovinskopравnim sporovima između federacije i republika/pokrajina ili između potonjih sudi u vijeću od 2 profesionalna i 3 suca porotnika, dok u postupku izvanrednog preispitivanja pravomoćne odluke i zahtjeva za zaštitu zakonitosti javnog tužioca sudi u vijeću od 5 profesionalnih sudaca (čl. 45.).⁹⁵

5.3. Novosti u parničnom postupku po ZPP 76

Donošenjem novog ZPP-a 1976., odn. njegovim stupanjem na snagu 1. srpnja 1977. stanje u parničnom pravu nije se stubokom promijenilo gledajući glavna procesna rješenja ZPP 56. Ipak, promjena je bilo sadržajno mnogo i sve su one išle ciljem osiguranja jače pravne sigurnosti i ubrzanja samog postupka (vidi *supra*), no zbog svojih često polovičnih i nedorečenih formulacija, ta su rješenja imala i takav učinak – polovičan, dakako, gledano dugoročno, jer je praksa pokazala da unatoč pretežno visokoj kvaliteti zakonske regulative, manjkavosti u postupku dolaze i iz drugih izvora – nedovoljno razvijene ispravne pravne svijesti o dosezima i mogućnostima novih pravnih rješenja, kao i iz kroničnog manjka „dobrog procesnog ponašanja“ koje efikasnost i ekspeditivnost suđenja, istovremeno s čuvanjem dostojnog praga pravne sigurnosti, proklamiranu zakonom i drugim propisima, pretvaraju u „mrtvo slovo na papiru“, što gledajući iz današnje perspektive i nije samo onodobni problem, nego i suvremeni.

Na tragu tog cilja, izmjene su počele već s čl. 1. ZPP 76 kojim se, kao i u prijašnjim i kasnijim verzijama ZPP-a, navodilo što je *predmet parničnog postupka*, odn. koja su to prava i dužnosti kojima sud u parničnom postupku pruža pravnu zaštitu. Po prof. Trivi to je *građanskopravna stvar*, odn. *građanskopravni spor*. Čl. 1. određuje da sud raspravlja i odlučuje u *sporovima iz osobnih i porodičnih odnosa, iz radnih odnosa te iz imovinskih i drugih građanskopravnih odnosa* iz čega proizlazi da su sporovi osobnih, obiteljskih i radnih odnosa izbačeni iz materijalnopravnog pojma građanskopravne stvari, odn. iz samog sustava građanskog prava. Time je uvedena još veća pomutnja nego što ju je izazvao čl. 1. ZPP 56, budući da se postavilo pitanje koji su to građanskopravni odnosi koji nisu imovinskopravni, a štiti ih sud u parničnom postupku. Poseglo se, u nedostatku drugog rješenja, za klasičnim rješenjem iz velikih kodifikacija 19. stoljeća, čime su u taj krug ušli stvarnopravni, obveznopravni, nasljednopravni, ali i obiteljskopравni i radnopravni odnosi, kao i ostali (mjenični i čekovni, prometni, plovidbeni, autorskopравni, industrijskopравni itd.)⁹⁶ te se takvim tumačenjem otklonilo od sumnjivih i neprirodnih tumačenja koja su mogla nastati širokom interpretacijom čl. 1. ZPP 76. Zanimljivo, čl. 1., iako noveliran 1990. (SL SFRJ 27/90) nije sadržajno promijenio opisani izraz, pa je tako ovakvo konfuzno rješenje građanskopravne stvari odn. spora ostalo važi sve do Novele ZPP-a 2003. godine (NN 117/03).

Sljedeća izmjena je ona u čl. 3. st. 3. koji regulira dopustivost stranačkih dispozicija u vezi s *načelom dispozicije* (vidi *supra*). Kao i u ZPP 56, novim se ZPP-om ovo pitanje rukovodilo političkim htijenjima. Naprosto, htjelo se dodatno naglasiti da je zaštita socija-

odredbe o novčanim iznosima), da bi se 1990. naglim prestankom inflacije iznos smanjio na 8 000 dinara (čl. 1. ZIZPP 90) i kao takav ostao nepromijenjen do Novele ZPP-a 1992. (NN 91/92) kada je iznos zbog nove inflacije opet narastao, ali i promijenio valutu u hrvatske dinare.

⁹⁵ V. opširnije o nadležnosti jugoslavenskih sudova (republičkih redovnih i Saveznog suda) *Triva, Belajec, Dika*, NPPP, §§ 6, 7, 8, 9.

⁹⁶ *Triva, Belajec, Dika*, GPPP 1986, § 3/4. *Usp. Triva, Dika*, GPPP 2004, § 3/4.

lističkog poretka zemlje jednak *ius cogens* kao i svi ostali prisilni propisi, makar i ne imala očitu zakonom razjašnjenju i razgraničenu zaštitnu odredbu, kao ovdje, pa stoga služi kao dodatni politički motivator sucu odn. točnije, kao kanalizator njegovog rezoniranja u danom slučaju. U ZPP 76 takvo se rješenje našlo jednostavnim dodavanjem točke 2. u st. 3. čl. 3. koja određuje da sud neće uvažiti raspolaganja stranaka koja su u suprotnosti s pravilima morala samoupravnog socijalističkog društva. Budući je logično da u parničnom postupku takvih raspolaganja zasigurno ima vrlo malo, jer je mogućnost takvog raspolaganja više svojstvena kaznenom postupku, tim više ovakva odredba začuđuje, jer je njena logična potreba isključena (*differentia specifica* se stavlja u isti rang kao i *genus proximum*, tako Triva u: Triva, Belajec, Dika, NPPP, § 3/5), ali je i opasna, budući je iz ovom odredbom zamijenjena odredba koja je sadržavala javni moral, umjesto samoupravnog socijalističkog⁹⁷.

U vezi s načelom obostranog saslušanja stranaka, koje je u oba ZPP-a (56 i 76) sadržano primarno u čl. 5., ZPP 76 je ispravio nepravilnu redakciju čl. 5. st. 2. koji je regulirao iznimku ovog načela, ispravno određujući da je sud, samo kad je to zakonom određeno, ovlašten da odluči o zahtjevu o kome protivnoj stranci nije bila dana mogućnost da se izjasni⁹⁸, čime je napokon potvrđeno teorijski ispravno učenje po kojem je dužnost suda u vezi s ovim načelom, samo da strankama pruži priliku izjašnjavanja, ne i prisile na to. Prof. Triva (Triva, Belajec, Dika, NPPP, § 4/4) ipak navodi da bi za potpunost reforme ovog članka bilo potrebno uvesti odredbu po kojoj bi stranke imale pravo izjašnjavanja i o procesnim zahvatima suda, a ne samo o radnjama protivne stranke, navodeći da su zapadnoeuropski zakoni davno krenuli tim putem – njemački još 1924. godine, a francuski nešto skorije, 1972.

Što se tiče razvoja načela traženja istine, donošenjem ZPP-a 76 nije se teorijska relevantnost pravilnog određenja tog načela uopće stavljala u pitanje, onemogućena stabilnošću državno – pravnog poretka i sve što je prethodno rečeno o tom pitanju (vidi *supra*), stoji i dalje, u mnogim pogledima neizmijenjeno i danas⁹⁹. Tako je i čl. 7. koji uređuje tu materiju ostao na tragu rješenja iz ZPP 56, zadržavajući mnoge inkvizitorne elemente (dužnost suda da potpuno i istinito utvrdi činjenično stanje, čl. 7. st. 1.). Sudu je dana, kao i prijašnjim zakonom (*usp. supra*) mogućnost izvođenja dokaza koje smatra bitnima, a koje stranke nisu predložile (čl. 7. st. 3.) te utvrđivanja činjenica koje stranke nisu iznijele, ako iz rasprave i dokaznog postupka proizlazi da su stranke neovlašteno raspolagale dispozicijama prema čl. 3. st. 3. (čl. 7. st. 4.). Ovakvo je stanje potrajalo sve do Novele ZPP-a 1990. (SL SFRJ 27/90) kada je u čl. 7. st. 4. dodano da sud, usprkos mogućnosti neovlaštenih stranačkih dispozicija, svoju odluku ne može temeljiti na činjenicama o kojima strankama nije dana mogućnost da se izjasne. Ovim je rješenjem ograničena inkvizitornost čl. 7. st. 1. – naglašavanjem prava stranaka da se izjasne o činjenicama i dokazima koje sud prikuplja, u ovom slučaju, po službenoj dužnosti¹⁰⁰.

Novi je ZPP po prvi puta precizno i na zakonskoj razini uredio pravila o jeziku i pismu suda i stranaka u građanskom parničnom postupku, što je bilo od iznimne važnosti, imajući na umu višejezičnu i višenacionalnu strukturu SFRJ (postojanje 6 naroda – Crnogoraca, Hrvata, Makedonaca, Muslimana (današnji naziv Bošnjaci), Slovenaca i Srba te brojnih narodnosti (pravni termin suštinskog značenja „nacionalne manjine“) – Albanaca, Mađara, Čeha, Slovaka, Rusina, Rumunja, Turaka i dr.)¹⁰¹. U skladu s tim, ZPP 76 u čl. 6. st. 1.

⁹⁷ V. opširnije Triva, Belajec, Dika, NPPP, § 3/7; u praksi su se često iz praktičnih razloga izjednačavali navedeni pojmovi – v. npr. VSRH – Rev 773/1990-2 (dostupno na: sudskapraksa.vsrh.hr).

⁹⁸ *Ibid.*, § 4/3.

⁹⁹ Usp. Triva, Dika, GPPP 2004, § 28.

¹⁰⁰ Ta odredba važi i danas, s time da je Novelom ZPP-a 2003. ukinuta odredba čl. 7. st. 1. ZPP 76 po kojoj je sud bio dužan potpuno i istinito utvrditi činjenično stanje. Usp. čl. 7. ZPP s bilješkama u: Triva, Siniša; Dika, Mihajlo, Zakon o parničnom postupku, XXII. Izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2011., str. 10 – 11.

¹⁰¹ U SFRJ svaka je republika i autonomna pokrajina sama određivala svoj službeni jezik. Tako je u SR Bosni i Hercegovini službeni bio srpskohrvatski odn. hrvatskosrpski i jevakovskog izgovora s ravnopravnošću latiničkog i

određuje da se *parnični postupak vodi na jeziku koji je u službenoj upotrebi u sudu*, iz čega proizlazi da se pravila o jeziku i pismu u vođenju parničnog postupka čine ovisnim o lokaciji suda unutar SFRJ, budući da su *republike* odn. *autonomne pokrajine* novim ustavnim uređenjem preuzele pravo organiziranja ustrojstva sudbene vlasti, a svaka je republika odn. autonomna pokrajina svojim ustavom odredila svoj vlastiti službeni jezik koji će se koristiti u sudovima unutar odnosne republike odn. autonomne pokrajine. Dalje, čl. 6. st. 2. ZPP 76 određuje da *stranke i drugi sudionici u postupku imaju pravo služiti se svojim jezikom i pismom i da im se pismena dostavljaju na jezicima naroda i narodnosti Jugoslavije u skladu s odredbama zakona*. Budući da se služenje jezikom, postupovnom logikom, dijeli na usmeni i pismeni jezik, ZPP 76 je tu problematiku riješio daljnjom konkretizacijom čl. 6. u Glavi šestoj (čl. 102. – 105.). Što se usmenog jezika tiče, svi su sudionici (kako stranke, tako i ostali sudionici) ovlašteni da na ročištima i prilikom usmenog poduzimanja drugih procesnih radnji upotrebljavaju *svoj jezik* (dakle bilo koji svjetski jezik), a ako se postupak vodi na jeziku nepoznatom bilo kojem sudioniku postupka, osigurat će se usmeno prevođenje ročišta i dokaznih isprava takvom sudioniku, uz pomoć tumača (čl. 102.). Ovakvim uređenjem se u najvećoj mogućoj mjeri ide u prilog stranci koja ne razumije jezik postupka, žrtvujući tako načelo ekonomičnosti postupka, poglavito u slučaju kada bi sudionik bio stranac s izrazito tuđinskim jezikom što bi značajno otežalo prevođenje, a time i kvalitetu participacije takvog sudionika postupka¹⁰². U pismenoj komunikaciji, situacija je nešto drugačija – ovdje do izražaja dolazi pretežnost načela ekonomičnosti postupka. Naime, čl. 103. propisao je da se pozivi, odluke i druga sudska pismena upućuju strankama i drugim sudionicima na *jeziku naroda* koji je u službenoj upotrebi u sudu, a ako je u sudu u službenoj upotrebi koji od jezika narodnosti Jugoslavije sud će *pripadnicima* odnosne narodnosti dostaviti pismena na njihovu jeziku, što oni svojom izjavom mogu i isključiti. Prof. Triva (*Triva, Belajec, Dika*, NPPP, § 5/6) ispravno primjećuje neustavnost ove odredbe budući da jezik naroda koji je službeni jezik suda ne moraju razumjeti pripadnici drugih naroda SFRJ (npr. Hrvat kao stranka u postupku ne mora razumjeti slovenski kao službeni jezik suda u SR Sloveniji pred kojim se postupka vodi) što je u suprotnosti s čl. 245. UJ 1974, a dalje, kontekst riječi „*pripadnicima*“ upućuje na potrebu da se odnosni sudionik postupka *izričito izjasni* kojoj narodnosti pripada, što je u suprotnosti s čl. 170. st. 2. u vezi s čl. 245. UJ 1974. Smatra da bi u potonjem slučaju do još veće pomutnje došlo ako bi se sudionik u postupku smatrao *Jugoslavenom* ili *neopredijeljenim* u smislu čl. 170. UJ 1974¹⁰³ pri čemu bi ustavna prava i procesna pravila ZPP-a došla u izravnu i moguće nerješivu koliziju. Konačno, pitanje jezika podnesaka stranaka sudu regulirano je čl. 104. Njime je određeno da se podnesci upućuju na *jeziku naroda ili narodnosti koji je u službenoj upotrebi u sudu* (st. 1.); moguće je podneske slati i na *jeziku naroda Jugoslavije koji nije u službenoj upotrebi u tom sudu* (st. 2.), pa i na *jeziku narodnosti koji nije u službenoj upotrebi u tom sudu*, ako je u skladu s republičkim/pokrajinskim ustavom, zakonom ili drugim propisima (st. 3.). Zbog složenosti uređenja SFRJ, ovakva je odredba mogla rezultirati neravnopravnim položajem određenih narodnosti u određenim republikama/pokrajinama SFRJ. Npr. sudu u SAP Kosovu nije bilo

ćirilicnog pisma (čl. 4. UBIH 1974), u *SR Crnoj Gori* srpskohrvatski ijekavskog izgovora s ravnopravnošću ćirilice i latinice (čl. 172. st. 2. UCG 1974), u *SR Hrvatskoj* hrvatski književni jezik koji se naziva hrvatskim ili srpskim (čl. 138. st. 1. UH 1974), u *SR Sloveniji* slovenski jezik (čl. 212. st. 2. USI 1974), u *SR Srbiji* srpskohrvatski jezik (čl. 240 USr 1974), u *SAP Kosovu* albanski, srpskohrvatski i turski (čl. 5 st. 1. UK), u *SAP Vojvodini* srpskohrvatski odn. hrvatskosrpski, mađarski, slovački, rumunjski i rusinski jezik (čl. 5. UV); prema *Triva, Belajec, Dika*, NPPP, § 5/2.

¹⁰² O toj problematici v. *Triva, Belajec, Dika*, op. cit., §5/5.

¹⁰³ *Jugoslavenima*, kao nacionalno, često i jezično neopredijeljenima se tijekom godina izjašnjavao sve veći broj ljudi, tako da ih je na popisu stanovništva 1981. u SFRJ bilo 1 219 045 (!), a neopredijeljenih prema čl. 170. UJ 1974 je 1981. bilo 46 698 (B. FELDBAUER (gl. ur.), *Atlas svijeta*, VI. izdanje, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1988., tabela str. 123.), što je činilo preko 5% stanovništva SFRJ. Ostaje pitanje kako bi sud reagirao da se sudionik postupka s ovakvim opredjeljenjem pozove na svoja ustavna prava.

moguće pisati na slovačkom jeziku (kao jeziku slovačke narodnosti u SR Hrvatskoj i SAP Vojvodini) budući da taj jezik nije jezik naroda SFRJ, nego narodnosti (čl. 104. st. 2.), a i nije službeni jezik u SAP Kosovu, niti ima posebno reguliran status u toj pokrajini (čl. 104. st. 3.)¹⁰⁴; pripadnik češke narodnosti u SR Hrvatskoj je sudu u Zagrebu mogao pisati na češkom jeziku (čl. 104. st. 1 u vezi s čl. 137. UH 1974.), ali sudu u Skoplju (SR Makedonija) nije, budući da SR Makedonija nije koristila niti regulirala upotrebu češkog jezika unutar svojih granica. U potonjem slučaju, moglo se u najboljem slučaju (*arg. ex* čl. 104. st. 2.) sudu u Skoplju slati podnesak na hrvatskom književnom jeziku kao službenom jeziku jednog naroda u SFRJ. Kao vrhovni općejugoslavenski sud, Savezni sud je na dostavljene mu podneske odgovarao na jeziku samog podneska, ali samo ako je podnesak pisan na jeziku naroda ili narodnosti SFRJ. (čl. 9. *Zakona o saveznom sudu* (SL SFRJ 21/74, 20/82, 20/90, 35/91))¹⁰⁵.

Budući da stari ZPP 56 nije potanko regulirao pitanje stranačke sposobnosti raznih udruženja i imovinskih masa kojima pravni poredak nije priznavao pravnu sposobnost (čl. 71. ZPP 56), suci su u međuvremenu razvili praksu priznavanja takvim udruženjima stranačku sposobnost, makar *stricto sensu ex* čl. 71. ZPP 56 to nisu smjeli, ali su imali uporišta u nekim podzakonskim aktima (npr. *Uredbi o upravljanju stambenim zgradama* (SL FNRJ 29/54))¹⁰⁶. Novi ZPP 76 je takvu sudačku praksu ozakonio u čl. 77. st. 3. ovlašćujući sud da, s učinkom u samo određenoj parnici, prizna stranačku sposobnost oblicima *udruživanja koji ne ostvaruju pravo stranačke sposobnosti* prema općim pravilima materijalnog građanskog prava (*arg. ex* čl. 77. st. 1. i 2.) *ako utvrdi da, s obzirom na predmet spora, u suštini udovoljavaju bitnim uvjetima za stjecanje stranačke sposobnosti, a osobito ako raspolažu društvenim sredstvima odn. imovinom na kojoj se može provesti izvršenje (ovrha)*. Budući da je ova odredba važeća i danas (čl. 77. st. 2. ZPP (NN 53/91 *etc.*)), postavilo se pitanje je li *postojanje imovine* pretpostavka (*ipso facto*) priznanja stranačke sposobnosti ili samo razlog koji *a fortiori* znači priznanje stranačke sposobnosti. Prof. Triva (*Triva, Belajec, Dika, NPPP*, § 16/5) sugerira da bi se u pogledu priznavanja stranačke sposobnosti udruženjima bez imovine trebalo ugledati na stranu (zapadnoeuropsku) sudske praksu koja često ne priznaje udruženjima bez imovine stranačku sposobnost, ako u parnici imaju položaj tuženika, logično – zbog štetnih posljedica u postupku ovršenja sudske odluke protiv takvih tuženika.

O ostalim novinama koje je u parnični postupak SFRJ unio ZPP 76 (s naznakom članka i objašnjenjima), vidi u *Triva, Belajec, Dika, NPPP*, § 1/10.

6. Zaključak

Sustav građanskog procesnog prava u poslijeratnoj Jugoslaviji razvijao se u nekoliko stadija - pri čemu je svaki stadij bio vjerni odraz društveno - političkog uređenja države i trenutnog stupnja razvoja pravne i političke kulture, pa i same pravne struke. Sumarno prikazani kroz glavne institucije i institute građanskog postupka, u ovom radu se naziru tri takva stadija:

Prvi stadij (od 1942. do 1956.), nastajući u ratnom i poratnom kaosu te prateći težak proces izgradnje pravnog i političkog sustava u prvom poslijeratnom desetljeću, najviše od svih nosi biljeg svoga vremena - prvo u nastojanju pojednostavljenja postupka za ratne potrebe, zatim u slijepom prenošenju sovjetskih pravnih propisa do 1948. te kasnijim traže-

¹⁰⁴ V. u *Triva, Belajec, Dika, op. cit.*, § 5/7.

¹⁰⁵ *Ibid.*, § 5/8.

¹⁰⁶ *Zuglia*, GPP 1957, str. 227 – 228. V. opširnije o priznavanju stranačke sposobnosti prema današnjem čl. 77. st. 2., uz prikaze sudske prakse po tom pitanju od važenja ZPP 56 do danas u *Triva, Dika*, GPPP 2004, § 62/4.

njem "vlastitog puta" razvoja cjelokupnog društva (kroz proces uvođenja društvenog samoupravljanja) koje nije izravno utjecalo na sam građanski sudski postupak, nego posredno kroz materijalnopravne propise.¹⁰⁷ Važan doprinos u razvoju građanskog procesnog prava u ovom stadiju predstavlja inzistiranje na načelu zbornosti sudovanja (tzv. prisjedničkom sustavu) koje se u to vrijeme pokazalo kao politički oportuni potez (približavanje sudskog postupka građanima), iako je kroz cijeli budući razvoj građanskog procesnog prava sustav prisjedničkog sudovanja bio ograničen na donošenje odluke o biti spora i o osnovanosti tužbenog zahtjeva (takav sustav se zadržao sve do 2003. godine; *Triva, Dika*, GPPP 2004, § 39/2/2). Oslanjanje na prijeratno zakonodavstvo je u ovom stadiju maksimalno - ustavom i zakonom su bile uređene samo institucije građanskog sudskog postupka; jedino su u pogledu izvanparničnog postupka novi materijalnopravni zakoni uspjeli donekle derogirati prijeratni ZVP, što se nastavilo i u narednom razdoblju.

Drugi stadij (od 1956. do 1976.) karakterizira donošenje prvog poslijeratnog cjelovitog Zakona o parničnom postupku, 1956.g. koji predstavlja, gledajući s današnje pozicije, temelj građanskog parničnog postupka kakvim ga danas poznajemo. Tome svjedoče ovim zakonom uvedena podjela postupka (sa svim svojim brojnim stadijima, vidi *supra ad 4.3.*), kao i pomno razrađena te moderno koncipirana organizacija načela građanskog parničnog postupka, koja oslikavaju sve jaču tendenciju naše pravne struke ka idealu pravne države i vladavine prava¹⁰⁸, poglavito u razradi načela ustavnosti i zakonitosti koje je dodatno ojačano i činjenicom uvođenja Ustavnog suda u SFRJ i SRH, 1963. godine, kao prvog (i najuspjelijeg) među socijalističkim zemljama¹⁰⁹, te preko načela traženja istine kroz koncept materijalne istine, uza sve prijepore vezane uz to (vidi *supra ad 4.4./4.*).

Treći stadij (od 1976. do 1991.) unosi brojne novine u sustav građanskog procesnog prava (tj. u institucije i njihovu organizaciju), a manje na same *institute*, jer - donošenje novog Zakona o parničnom postupku, 1976.g., suprotno očekivanjima struke, nije izmijenilo parnični postupak u onoj mjeri u kojoj bi sedmogodišnji rad savezne stručne komisije (1969. - 1976.) bio dovoljno vrednovan, pa niti da bi opravdao potpuno napuštanje starog ZPP 56.¹¹⁰ Usprkos tome, novi se ZPP 76 pokazao kao dugovječan zakon, poglavito među procesnim zakonima¹¹¹, što je objektivni dokaz njegove temeljne kvalitete u razradi najvažnijih procesnopравnih instituta. Izvanparnično procesno pravo se u ovom stadiju razvilo po pojedinim republikama i pokrajinama u vrlo različitoj mjeri; nažalost - sve su federalne jedinice SFRJ u ovom stadiju donijele svoje zakone o izvanparničnom postupku, osim SR/R Hrvatske. Ovršno je pravo nakon gotovo pola stoljeća dobilo modernu kodifikaciju ovršnog prava i postupka (Zakon o izvršnom postupku, 1978.g.), koji je kasnije preuzet u

¹⁰⁷ Najvažniji u tom pogledu su bili *Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane ranih kolektiva* iz 1950.g. (SL FNRJ 43/50) te *Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ* iz 1953.g. (SL FNRJ 3/53) koji su sve do donošenja UJ 1963 bili glavni izvorom prava te su predstavljali temelj novog samoupravnog koncepta političkog i pravnog sustava Jugoslavije.

¹⁰⁸ Ideali *pravne države* i *vladavine prava* kao pravni standardi su u hrvatske propise su uvedeni tek 1990-ih, počevši od Ustava RH iz 1990., iako su kao odavno bili poznati i priznati od pravne struke, kako kod nas, tako i u cijelom kontinentalnoeuropskom pravnom krugu, više o pojmu pravne države v. u: V. MILIČIĆ, *Tzv. pravna država*, Politička misao, Vol. XXXV (1998.), br. 3., str. 148 - 157.

¹⁰⁹ J. CRNIĆ, *Ustavni sud Republike Hrvatske: iskustva i perspektive*, Politička misao, Vol. XXXVIII (2001.), br. 4., str. 126 - 145.; za današnje ustavno sudovanje u pogledu građanskog prava *usp.* A. RADLOVIĆ, *Građansko pravo u ustavnom sudovanju*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 33:1/1991., suppl. 2012., str. 67 - 83.

¹¹⁰ V. *det.* u: *Triva, Belajec, Dika*, NPPP, § 1; *usp.*: *Triva, Dika*, GPPP 2004, str. 46.

¹¹¹ Npr. *Zakon o krivičnom postupku* iz 1976. (SL SFRJ 4/77, 36/77, 13/85, 26/86, 74/87, 57/89, 3/90; preuzet kao republički - NN 53/91, zamijenjen je 1998. *Zakonom o kaznenom postupku*, NN 110/97), *Zakon o općem upravnom postupku* (SL SFRJ 47/86 - proć. tekst; preuzet kao republički - NN 53/91, zamijenjen je 2010. novim *Zakonom o općem upravnom postupku*, NN 47/09). *Zakon o upravnim sporovima* (SL SFRJ 4/77); preuzet kao republički - NN 53/91, zamijenjen je 2012. novim *Zakonom o upravnim sporovima* (NN 20/2010).

pravni sustav RH. Promjene u pravnom sustavu SFRJ kroz UJ 1974 i *Zakon o udruženom radu* iz 1976.g. uvjetovale su reorganizaciju svih saveznih institucija po paritetnom principu te jačanje republičkih institucija koje su kroz svoje djelovanje po prvi put u jugoslavenskoj povijesti izražavale izvornu suverenost republika. Tako je organizacija sudova prepuštena republikama/pokrajinama, dok su načela jednake pravne sigurnosti i jedinstvenosti pravnog sustava SFRJ nalagala da se funkcionalno procesno pravo (uređenje glavnih procesnopравниh instituta) uredi saveznim zakonom. Takvo dvojstvo je RH dokinula preuzimajući savezni ZPP 76 u svoj neovisni pravni sustav (NN 53/91), preuzevši na sebe potpunu regulaciju građanskog parničnog procesnog prava, ujedno i ukidajući federalne elemente zakona, budući da oni nisu odgovarali novom upravnompravnomoj ustoj RH kao centralizirane unitarne države. Uklanjanje ideoloških elemenata iz ZPP 76 provedeno je već ranije, kroz ZID ZPP od 16. svibnja 1990., koji je uslijedio i prije konstituiranja novog, demokratski izabranog Sabora SRH i delegiranja novih delegata u Saveznu skupštinu, kroz afirmiranje arbitraže među tuzemnim fizičkim osobama i njenog proširenja na obrtnike te napuštanjem odbačenog koncepta udruženog rada (vidi *supra ad 7.2./1.*). U pogledu sudstva, deideologizacija je provedena čak ranije, u travnju 1990. Novelom ZRSH (vidi *supra ad 7.3.*), ukidanjem moralno-političke podobnosti kao pretpostavke obavljanja sudačke funkcije, te kasnije ukidanjem zaštite samoupravnog društva kao jednog od zadataka suda u postupku. Kao što je i očito, deideologizacija je obavljena brzo i bez prevelikih zahvata u zakonske tekstove (kako za ZPP 76, tako i za ZRSH), što opet svjedoči o njihovoj sveobuhvatnoj kvaliteti kao važnih sistemskih zakona, kao i što svjedoči o malom, često i gotovo zanemarivom utjecaju ideologije socijalističkog samoupravljanja u periodu od kraja 1970 - ih godina na sami građanski parnični postupak.

Stoga, na samom kraju možemo s pravom zaključiti da se sustav građanskog procesnog prava u cjelini razvijao u pozitivnom, naprednom i sve demokratičnijem smjeru za cijelo vrijeme trajanja poslijeratne jugoslavenske federacije, čime je postao (i ostao!) temeljem i nezaobilaznim faktorom, kako u teoriji (izgrađujući brojne vrsne pravne stručnjake), tako i u praksi (izgradnjom modernih pravosudnih institucija i kroz sudsku praksu) današnjeg pravnog sustava RH.

Zusammenfassung

In diesem Werk ist die historische Entwicklung des Zivilprozeßverfahrens in der Nachkriegs-Jugoslawien und -Kroatien dargestellt. Dabei geht der Autor von der Dreiteiligkeit des gesagten Zeitraums aus, abgegrenzten mit den Zivilprozeßordnungen von 1956 und 1976. Der erste Teil dieses Zeitraums steht noch deutlich unter dem Einfluss des Vorkriegsrechts. Dem zweiten Teil kennzeichnet der Entwicklungsanfang der modernen Institute und Prinzipie, und zuletzt der dritte Teil stellt das bereits reife System des Zivilprozeßverfahrens dar, abhängigen von der föderativen Struktur Jugoslawiens und ihrer Selbstverwaltungsgesellschaftsordnung. Das Ziel des Autors ist die Darstellung der Schlüsselposition des gesamten Zeitraums im Sinne der ganzen historischen Entwicklung des Zivilprozeßverfahrens in Kroatien, wie auch seiner progressivität und, im hohen Maße, seiner Freiheit gegenüber dem ideologischen Einfluss der politischen Gewalt.

Schlüsselwörter: Zivilprozeßverfahren, Föderative Volksrepublik Jugoslawien, Sozialistische Föderative Republik Jugoslawien, Volksrepublik Kroatien, Sozialistische Republik Kroatien, Gerichtsbarkeit, Nachkriegsentwicklung